

Forfatter: Ingemann, B. S.

Titel: Valdemar Seier

Citation: Ingemann, B. S.: "Valdemar Seier", i Ingemann, B. S.: *Valdemar Seier*, udg. af Marita Akhøj Nielsen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab, cop. 1987, s. 503. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-ingemann02-shoot-idm140036555354384.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Valdemar Seier

Efterskrift og noter

504

505

Efterskrift

Ingemann og hans historiske romaner

Ingemanns historiske romaner er intet mindre end et begreb, selv om ikke ret mange nulevende har læst dem, som de forelå fra Ingemanns hånd. De har nemlig undergået den for danske klassikere enestående skæbne at være blevet udsat for flere forskellige bearbejdelser, der mest er henvendt til børn, selv om værkerne oprindeligt var voksenlitteratur. I de sidste godt halvtreds år er de kun blevet udsendt i bearbejdet form. Romanernes skæbne hænger sammen med deres overvældende popularitet: *Valdemar Seier*, den første og mest omtalte af dem, er udkommet ikke mindre end 35 gange, de øvrige et par gange mindre.

For Ingemann selv stod de historiske romaner ikke som et afsluttet hele; de indgik i en cyklus af nationalhistoriske skildringer af middelalderen, som omfatter de fire romaner *Valdemar Seier* (1826), *Erik Menveds Barndom* (1828), *Kong Erik og de Fredløse* (1833) og *Prinds Otto af Danmark og hans Samtid* (1835), omrammet af to episke digte, *Waldemar den Store og hans Mænd* (1824) og *Dronning Margrethe* (1836). Denne cyklus beskriver 250 år af Danmarkshistorien, begyndende med skildringen af et borgerkrigshærgede Danmark omkring 1150 og sluttende med et lykkeligt forenet Norden i 1398. Mellem disse to yderpunkter er der - både i historien og i Ingemanns værk - talrige op- og nedture, som for Ingemann afspejler den danske folkeånd fremtræden til forskellige tider. For til trods for de kongelige titler er den egentlige hovedperson i hele skildringen folkeånden - den romantiske betegnelse for det, der er særegent for netop det danske folk, og som er forudsætningen for folkets beståen. Denne folkeånd kan ikke erkendes i sig selv, men kun, som den viser sig i historien; derfor bliver historievidenskaben for Ingemann og romantikerne i det hele taget den fornemste vej til både den enkeltes og hele folkets dannelse og opdragelse. At Ingemann vælger at skildre netop middelalderen, er ikke tilfældigt, for det er i egentlig forstand den »romantiske« tid, hvilket allerede Steffens havde kaldt den (i sin ottende forelæsning i *Indledning til filosofiske Forelæsninger*, 1803). Det var 506 middelalderens ridderpoesi på folkesprogene (i modsætning til den latinske litteratur), der var selve inspirationskilden for den tyske romantik, og med den var Ingemann fortrolig; men i den danske litteratur var middelalderen et ret uopdyrket felt. Oehlenschläger og Grundtvig havde mest beskæftiget sig med den hedenske oldtid, hvilket Ingemann selv nævner i den fremstilling af principperne for de historiske romaner, han giver i sin fortale til *Prinds Otto*, som optrykkes nedenfor s. 530-534. En hjemlig inspiration til arbejdet med middelalderen har Ingemann dog fået, nemlig i Grundtvigs Saxo-oversættelse (hvis første bind Grundtvig i 1819 havde overrakt ham med en opfordring til at besyngte Danmarks middelalder). Endelig må man som baggrund for den nationalhistoriske cyklus nævne Ingemanns bosættelse i Sorø fra 1822 »midt iblandt store Minder fra vor romantiske Tid, paa Klostergrunden ved den skovkrandste Sø«, som han udtrykker det i sit *Tilbageblik paa mit Liv og min Forfattervirksomhed fra 1811-1837* (1863, s. 44).

Ingemanns ansættelse som lektor i dansk sprog og litteratur ved det netop genoprettede Sorø Akademi var en af de væsentligste forudsætninger for den nye udvikling i hans produktion, der begyndte omkring 1820. Stillingen tvang ham til at sætte sig ind i den danske litteraturs historie, og han førtes derved til et grundigere studium af Danmarkshistorien, end hans tidligere historisk inspirerede, men rigtignok historisk meget løst funderede værker havde medført. Arbejdsforpligtelserne var i de første mange år særdeles overkommelige, og den faste indtægt betød, at Ingemann efter ti års forlovelse omsider kunne gifte sig. Ægteskabet må formodes at have været en vigtig forudsætning for den psykiske stabilitet og fysiske sundhed, der nu efter Ingemanns eget udsagn (*Tilbageblik* s. 44) kom til at præge ham stort set resten af livet. I det mindste er hans senere værker ikke så voldsomt præget af den fornægtelse af den sanselige erotik, som i hans ungdomsværker giver sig udslag i en forkærlighed for at beskrive urealiserede, ofte incestuøse kærlighedsforhold. I disse forhold sublimeres driften som regel til kunstnerisk skaben og længsel

efter døden, efter de eiskendes salige forening i evigheden. Dér vil sjælene, fri for alle legemlige bånd, endelig kunne smelte fuldstændigt sammen. Selv om Ingemann aldrig blev nogen sanselig erotisk digter, kan hans personer i manddomsværkerne dog blive gift - rigtig gift, så de endog får børn af det.

507

Foruden ansættelsen i Sorø har Ingemanns store udlandsrejse til Tyskland, Schweiz, Frankrig og Italien i 1818-19 haft en væsentlig indflydelse på hans digteriske udvikling. Han karakteriserer selv (i digtet *Kiel, Rejsefyren*, 1820) præcist rejsens betydning:

See dog maa jeg engang den skjønne sælsomme Verden,

Maa mig udryde engang af Drømmenes stillere Land,

See mangfoldige Liv, som udenfor røres og glimrer,

Glemme min Verden for den, som større sig tumler om min.

Den mere realistiske (i den samtidige terminologi objektive) retning, som præger Ingemanns produktion efter rejsen, er ikke noget specielt for ham, men kendetegner hele den strømning i den danske litteratur fra omkring 1820, der er kendt som den poetiske realisme. I de historiske romaner udmøntes denne forsigtige realisme både i den historiske kolorit og i personskildringen.

Ingemanns værker i de nærmeste år efter *Valdemar Seier* blev præget dels af færdiggørelsen af den nationalhistoriske cyklus, dels af en litterær fejde, der opstod efter Chr. Molbechs anmeldelser af *Valdemar Seier* og *Erik Menveds Barndom*. Indtil midten af 1830'erne følte Ingemann sig bitter og isoleret i den pjattede og materialistiske samtid, men fra tiårets sidste halvdel stammer nogle af hans mest populære værker: hans *Morgen- og Aftensange* og *Holger Danske*. 1840'ernes stigende politiske røre havde Ingemann ikke megen forståelse for; han flygtede i sin digtning til Grønland (*Kunnuk og Naja*) eller til stjernehimlen (*Stjernebilledernes Symbolik*). Først treårskrigen 1848-1850 åbnede hans øjne for, at folkeånden også kunne fremtræde stærkt og smukt under demokratisk styreform; hans to sidste mere omfattende værker, *Den stumme Frøken* og *Landsbybørnene*, er samtidshistoriske romaner fra treårskrigen. De hører til det bedste, han har skrevet, og har egentlig ikke fortjent den glemsel, der nu har sænket sig over dem.

Ingemann var tidligt blevet overbevist kristen. I sine første værker bevægede han sig fra en ret vag religiøsitet til en klart formuleret kristen overbevisning, som efterhånden blev luthersk præget. Fra 1820'erne og frem havde han jævnlig skrevet salmer og anden religiøs poesi; i sine sidste år vendte han sig efterhånden helt - både i sit liv og sin produktion - mod det hinsides.

Om Ingemanns senere produktion kan man sammenfattende sige, 508 at han aldrig svigtede sin ungdoms romantik, men han formåede i sin manddoms bedste værker at give den farve og liv fra den håndgribelige verden. Og det er hans *Valdemar Seier* et udmærket eksempel på.

Ingemann og kilderne til *Valdemar Seier*

Til *Valdemar Seier* har Ingemann benyttet et større antal kilder, hvoraf de fleste dog kun har afgivet stof til enkelte af romanens kulturhistoriske oplysninger. De vigtigste kilder fremhæver Ingemann selv i fortalen til *Prinds Otto* (s. 533 noten): »dog Hvitfeldt og Suhm og de af disse Historikere anførte Krøniker og diplomatiske Mindesmærker [dvs. dokumenter] have tilligemed de historiske Folkesange været mine vigtigste Kilder«.

Der er ingen tvivl om, at P.F. Suhm: *Historie af Danmark IX, 1202-1241* (1808), har været Ingemanns allervigtigste kilde; han følger Suhm mht. de historiske begivenheder og detailoplysninger, ofte overtager han ligefrem formuleringer, især fra Suhms gengivelse af dokumenter og anekdotiske optrin. Naturligvis er udformningen af de enkelte situationer dog digterens egen. Nogle få oplysninger har han hentet fra første bind af Huitfeldt: *Danmarckis Rigis Krønike* (21650); hvor Suhm og Huitfeldt afviger fra hinanden, stoler Ingemann næsten altid på Suhm. Folkeviserne har han benyttet i den samtidige udgave, Abrahamson, Nyerup og Rahbek: *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen* (1812-1814), og herfra får han en del personers karakter, nogle navne og en mængde detaljer, som han bruger til at skabe stemning og tidskolorit. Hans tillid til visernes historiske pålidelighed er noget større end samtidens, som det klart fremgår, når han citerer viserne som belæg; han lader endog romanens personer digte flere af dem.

Skønt Ingemann ganske tydeligt føler sig forpligtet af sine kilder, følger han dem ikke slavisk. Mange

afvigelser skyldes selvsagt, at han skal have en roman ud af de historiske kendsgerninger, han må altså gøre fortiden levende og anskuelig. Derfor forenkler han i mange tilfælde det historiske forløb, f. eks. forbigår han det meget skiftende og indviklede forhold mellem de missionerende parter i Estland: Sværdriderne, de tyske bispesæder og den danske kirke og konge. Han simplificerer sagen ved kun at omtale spændingerne mellem 509 danskerne og Den Tyske Orden (der først i 1230'erne begyndte sin mission i Estland).

Tilsvarende koncentrerer digteren sig om at beskrive forholdsvis få personer. F.eks. spiller bisp Peder Sunesøn i romanen en langt mere fremtrædende rolle end hos historikerne, idet han får tillagt, hvad forskellige mindre kendte personer af samme fornavn foretog sig -han optræder hos Ingemann sågar flere år efter sin død (i 1214, jf. den fikse genoplivning af bisp s. 349 og 357). Omvendt er romanens Otto af Lüneborg aktiv før sin historiske fødsel (i 1204); for at skabe en hovedperson af ham må digteren endvidere lægge hans hovedinteresse i Danmark og ikke i Tyskland, hvor han fra ca. 1220 spillede en vis rolle som den eneste yngre welfer. Noget lignende gør sig gældende for Ingemanns Beengjerd. Det første møde mellem hende og kongen er frit opfundet, men ideen til dette møde kan dog stamme fra visen om dronning Dagmars død, hvor Dagmar advarer Valdemar mod Beengjerd. Næsten helt uden hold i vor historiske viden er en del af romanens personer, f.eks. Helene. Om hende nævner Suhm kun hendes byrd, hendes ægteskab, hendes død i Sverige og -som det mest interessante - hendes moderskab til hertug Knud. Ved at tolke havfruen i visen Dronning Dagmar spaaes af en Havfrue som identisk med Helene har Ingemann fået yderligere en smule stof til personen fra sine kilder.

Ingemanns personcentrering ytrer sig ikke alene som en samling af få personer, men nok så væsentligt som en tendens til at se historiens forløb som et resultat af store personligheders indsats. Både Huitfeldt og Suhm er langt mere opmærksomme på økonomiske og politiske forhold end Ingemann. For digterens kilder er det f.eks. udelukkende politiske overvejelser, der bestemmer Valdemars forhold til de tyske tronstridigheder, men romanen lægger hovedvægten på rent personlige forhold (se f.eks. s. 275). Tilsvarende omtaler Ingemann da nok den økonomiske og sociale baggrund for hadet mod Beengjerd, men ikke særlig udførligt, for egentlig tillægger han hendes stolte opførsel større betydning (s. 399-402). Denne fremhævelse af den store personlighed på bekostning af den bredere sammenhæng er ikke kun bestemt af romanens krav om anskuelighed, men afspejler også den romantiske genidyrkelse. Steffens har i begyndelsen af sin syvende forelæsning (*Indledning til filosofiske Forelæsninger*, 1803) givet et rids af geniets vældige indflydelse på historiens løb, og i Grundtvigs 510 krønikeskrivning (bl.a. *Udsigt over Verdens-Krøniken*, 1817) fremtræder den store personlighed som en afgørende faktor i den historiske udvikling. At samtiden så dette historiesyn bekræftet af Napoleons skæbne (som Grundtvig f.eks. i *Europa, Frankrig og Napoleon*, 1815), kan ikke undre; sandsynligvis har den franske kejsers historie heller ikke været helt uden betydning for Ingemanns tilrettelæggelse af Valdemars liv.

Ingemann følger nemlig ikke ganske sine kilders skildring af Valdemars kongegerning. Han bryder undertiden kronologien og fortier vigtige begivenheder i kongens senere år, fordi de ikke passer ind i romanens grundlæggende struktur: Valdemars stadigt stigende verdslige lykke og magt vendes til usselhed og kummer ved tre på hinanden følgende katastrofer: Beengjerd's død, forræderiet på Lyø og nederlaget ved Bornhøved. Romanens afsluttende forsoning skyldes, at ydmygelsen åbner for ydmygheden, og at erobreren afløses af lands-faderen, så Valdemar Sejre i åndelig og egentlig forstand kommer til at fortjene sit tilnavn. For at det skema kan passe, må Ingemann flytte alle de oplysninger, hans kilder giver om Valdemars tidligere lovarbejde, hen til hans senere år, og hans magtfulde udenrigspolitik efter Bornhøved må ganske forbigås.

Ingemanns kristne grundholdning viser sig ikke kun i arrangementet af Valdemars skæbne, men også i tolkningen af flere enkeltbegivenheder, hvor både Huitfeldt og Suhm giver en rationel forklaring. Som eksempel kan tjene Valdemars tog til Livland i 1205, hvis årsag iflg. Suhm er kongens ønske om en udvidelse af sit herredømme, »og her gav den christne Troes Udbredelse en ønskelig Lei-lighed og Paaskud«, som Suhm tørt konstaterer (s. 74). Ingemann giver ganske andre og frommere grunde. Nok nævner han ved siden af kristendommens også kronens ære, men det væsentligste er dog, at korstoget bliver en bod for kongens syndige kærlighed til Beengjerd (s. 182). Det er tilsvarende et genkommende træk i romanen, at det er den guddommelige styrelse, der afgør de forskellige slag (se f.eks. slagene ved Lydanisse og Bornhøved, s. 368-370 og s. 477f.). Ganske vist refereres mirakelberetningerne også troligt af Suhm - der i det hele taget refererer rub og stub - men med en klar markering af distance, mest prægnant formuleret s. 546: »Guds Domme ere os ube-kjendte, og vi bør ei dømme om dem«.

I forbindelse med Ingemanns religiøse tolkning står endnu en type 511 afvigelser fra kilderne. Mens Suhm har en vis forståelse for normernes tidsbestemthed, overfører Ingemann sin samtids strenge seksualmoral til middelalderen. Valdemars to uægte sønner, hertug Knud og grev Nicolaus, bliver i romanen til hhv. Esbern Snares søn og kongens halvbror (dette sidste måske hjulpet af Huitfeldts forvirrende fremstilling s. 183f.). Skildringen af det afgørende møde mellem Carl og Rigmor er ligeledes renset for ethvert spor af den frivolitet, som præger Ingemanns kilde, folkevisen Hr. Carl og Jomfru Rigmor. Visens centrale scene er den pikante, at Rigmor og den forklædte Carl i sengen fører en lang samtale, der til dels ordret er identisk med den, Hagbarth og Signe fører i den tilsvarende situation. Det er altså i visen mere end i romanen, man skal finde baggrunden for den ofte omtalte parallel mellem de to elskende par.

En sidste drejning i forhold til kilderne må nævnes som interessant for vurderingen af Ingemanns formål med *Valdemar Seier*. I forbindelse med kongens tilfangetagelse og fangenskab fremgår det både hos Suhm og Huitfeldt, at ikke alle danske var lige ivrige efter at befri kongen. Suhm formoder endog, at nogle af Valdemars egne mænd var medskyldige i forræderiet på Lyø. En sådan splittelse af nationen ville ødelægge Ingemanns billede af skæbnefællesskabet mellem folket og kongen; i folkevisen om kong Valdemars fængsel, som digteren da også citerer, har han fundet belæg for hele folkets frivillige indsats for at befri kongen - ganske vist et totalt utroværdigt belæg, som det også fremgår af viseudgavernes datering af denne vise til det 16. årh. eller senere.

Efter denne gennemgang af Ingemanns brug af kilderne må det være på sin plads at give digteren selv ordet, for han har flere steder udtalt sig om sin nationalhistoriske digtnings forhold til det historiske. I et brev til Grundtvig fra november 1824, som rummer en længere udredning om arbejdet med *Valdemar Seier*, skriver han: »Men *det* er imidlertid Alvor: at jeg ikke agter at gjøre Sandhed til Løgn eller Løgn til Sandhed« (Svend Grundtvig: *Grundtvig og Ingemann*, 1882, s. 44). Fortalen til *Prinds Otto* tager tilsvarende afstand fra den praksis at »ombytte den factiske Sandhed med den æsthetiske« (s. 532). Hvor vidt denne bundethed til det historiske strækker sig, fremgår lidt senere i fortalen: »For den frie Tildigtning af Omstændigheder, Situationer og episodiske Opfindelser bør Digteren for Historikerens 512 Tiltale fri at være, da Ingen er berettiget til at betragte nogen historisk Roman som en historisk Lærebog« (s. 533). Klarest formulerer Ingemann egentlig forholdet mellem fakta og fiktion i sit *Tilbageblik*: »Jeg vidste *hvad* her var skeet i de store Valdemarers Dage; nu saae jeg ogsaa - hvad Krøniken fortaug - *hvorledes* det med sine indre Motiver under særegne Situationer og Omstændigheder udsprang af alle de adspredte, historiske Træk« (s. 45).

Man kan jo nok være lidt skeptisk over for Ingemanns forsikringer om hans respekt for de historiske kendsgerninger efter påvisningen af hans kildebrug. Imidlertid har han nok selv været i god tro. Han vurderede ligesom andre romantikere digteren meget højt, fordi digteren i sin inspiration kan skue den indre sandhed, der er skjult for almindelige jordbundne sjæle. Og det har formentlig været ham en garanti for, at sandheden var det, han så for sig, og ikke det, en rationelt arbejdende historiker med møje og flid havde gransket sig frem til.

At den historiske nøjagtighed ikke havde Ingemanns store interesse, illustreres i øvrigt ganske pudsigt af flere af hans tekstrettelser, f.eks. de to sammenhængende ændringer s. 12 og s. 26. Deres baggrund er, at borgerkrigen mellem Svend, Knud og Valdemar sluttede i 1157; ikke desto mindre lod Ingemann oprindeligt den lille Carl af Rise, som i 1204 er ti år, være en søn af en af dem, der faldt i borgerkrigen. I retteliseslisten til 1. udgave bliver »Søn« rettet til »Sønnesøn« (s. 12), ligesom »Fader« til »Bedstefader« (s. 26).

Genre og stil

Valdemar Seier er Ingemanns første roman. Det er ikke tilfældigt, at han har valgt denne genre. Walter Scotts historiske romaner var nemlig også i Danmark overordentlig populære, og Ingemann har selv følt behov for at gøre rede for sit forhold til den britiske mester. I det ovenfor nævnte brev til Grundtvig indrømmer han, at han har lært »Kolorit og Tegning« af briterne, men tiere understreger han dog selvbevidst afstanden til Scott, der fremhæver »en vilkaarlig opfunden Helt, som Hovedfigur paa et Malerie med historisk Baggrund« (Fortalen til *Prinds Otto* s. 531). Derimod tager han selv »historiske Hovedbegivenheder og Hovedpersoner til Forgrund« (smst). I 513 *Tilbageblik* (s. 47) karakteriserer han rammende sine romaner som »frit behandlede Kongekrøniker«.

Imidlertid er det ikke kun inspirationen fra Scott, der har fået Ingemann til at vælge romanformen, for oversatte romaner af alle slags havde været uhyre populære i Danmark siden slutningen af det 18. årh. Først med Ingemanns historiske romaner kom et indenlandsk produkt, der kunne tage konkurrencen op med oversættelseslitteraturen. Ingemann nævner selv i *Tilbageblik* (s. 46), at »Romanen er ... vor Tids egentlige Epope [dvs. heltegedigt] og har det største Publicum«. Og det var vigtigt for ham at få mange læsere, ikke så meget af økonomiske grunde, som fordi hans sigte med *Valdemar Seier* var en vækkelse af nationen. Romanen var også den mest hensigtsmæssige genre, når målet var at vise folket, hvordan dets ånd havde åbenbaret sig i historien, for netop romanen åbner mulighed for »en rolig, omstændelig Udmaling af Menneskelivets mangfoldige, karakteristiske Enkeltheder« (smst.).

Som en sidste fordel ved romanen anfører Ingemann, at den kan rumme både lyriske og dramatiske indslag. Lyrikken er nu ikke særlig fremtrædende i *Valdemar Seier*, det er derimod den dramatiske fremstilling. Skønsomt udgør replikker knap halvdelen af romanen, og det er utvivlsomt en af grundene til, at værket blev så relativt letlæseligt, som det endnu er. En undersøgelse af syntaksen (opbygningen af led og sætninger) viser nemlig, at replikkerne er mærkbart enklere konstrueret rent sprogligt end den øvrige

tekst. Man kan for øvrigt ikke undre sig over Ingemanns forkærlighed for direkte tale, for omkring halvdelen af hans produktion før *Valdemar Seier* var skuespil; de mange monologer, som jo egentlig skulle være overflødige i en roman, er tydeligt nok et levn fra den dramatiske digtning. Men det er ikke kun replikbrugen, der viser indflydelse fra scenen, også opbygningen af de enkelte situationer bringer ofte samtidens dramaer i erindring: dialogen mellem Andreas og Valdemar s. 461 f. kan minde om opgøret mellem Olaf og Hakon i Oehlenschlägers *Hakon Jarl*, forklædningsscenerne (f.eks. Otto i Beengjerds dragt s. 304ff.) har ligeledes paralleller hos Oehlenschläger. Også personsammenstillingen er hyppigt hentet fra dramaet (f.eks. heltinden, Beengjerd, og hendes fortrolige, Audacia, s. 205-207), ligesom den langt udtrukne misforståelse (mellem Dagmar og Kirstine s. 255-260) er velkendt i datidens 514 komedier. Endelig er scenerierne tit som kulisserne til et romantisk drama, f.eks. det natlige kapel s. 30ff. eller den månebelyste slotshave s. 297f. Mere i stil med 1820'ernes poetiske realisme er lokalkoloritten i optrin som det italienske herberg s. 215ff. og den sjællandske forårsidyl s. 403f.

Stilen i *Valdemar Seier* virker i dag noget tung, og det skyldes især Ingemanns forkærlighed for mange sideordnede udtryk, som tit er synonyme. Et grelt eksempel findes s. 115: »Graaboe ligger i Gruus og Aske, og I seer en forjaget og landflygtig Mand for Eder; men jeg har ikke sveget og forraadt min Herre og Konge«. Formentlig har forfatteren hermed villet give fremstillingen en vis ærværdig pondus. Derimod afstår han fra at give sproget en gennemført gammeldags tone. Det havde han tidligere forsøgt sig med (i *Julegave*, 1816), men i *Valdemar Seier* har han kun givet stilen en lidt gammelmodig farve i enkelte ord og vendinger, især tiltaleformlerne. For samtiden har denne patina ikke været særlig markant, bl.a. fordi mange af de gammeldags udtryk i romanen havde været litterære modeord siden Oehlenschlägers ungdomsdigtning. I øvrigt er stillejet i romanen varieret, svingende fra det patetiske i de heroiske episoder til det jævne i folkelivsskildringerne. De gejstlige herrers tale har et stærkt bibelsk præg, men uden mange egentlige citater. Ordsprog bruges flittigt i replikkerne, og de er ikke begrænset til en bestemt persongruppe, men fremstår som nationens fælleseje.

På et andet punkt virker Ingemann ligefrem moderne i forhold til samtiden: fortælleren træder i hele romanen meget tilbage, der findes således ikke én direkte henvendelse til læseren.

En mere mærkbar indgriben fra forfatterens side kunne man nok have ønsket i kompositionen af romanen som helhed. Den er helt igennem kronologisk fremadskridende, og det gør det noget vanskeligt for læseren at fastholde alle trådene - til trods for de tilbagevendende referater af de historiske begivenheder. På den anden side bevares ved denne komposition det krønikepræg, som Ingemann selv vurderede positivt: »Vil man derfor heller kalde mine historiske Romaner Krøniker, skal jeg Intet have derimod. Jeg kan ikke ønske dem noget længere og virksomere Liv, end hine Krøniker, og det skulde fornøje mig engang at see dem paa Bondens Hyld mellem Holger Danske og Carolus Magnus« (Fortalen til *Prinds Otto* s. 534; de to nævnte værker hører til de såkaldte almuekrøniker eller folkebøger).

515

Ingemanns sigte med *Valdemar Seier*

Ingemann var selv helt klar over, hvad han ville med sine nationalhistoriske værker, og heller ikke samtiden skulle kunne være i tvivl, for allerede i indledningen til *Waldemar den Store og hans Mænd* står den bekendte programerklæring:

Stig op af Graven, du Slægt, som døde!
Forkynd dit Fald og afmal din Brøde!
Advar os for Udslettelsens Dom,
Og viis os hvorfra din Frelse kom!
Men I, som lyste i Tider dunkle,
Som klare Nordlys ved Midnat finkle!
I store Aander, som over Jord
Med Frelsens evige Banner foer!
Der Herren mægtig sin Haand udstrakte,
Og Folkeaanden til Liv gjenvakte -
Lys atter for os fra natlig Tid,
I Aandekærnper i Herrens Strid!
Og blunder atter i Blødheds Drømme
Mit Fødeland ved de dybe Strømme;
Hvad heller raser i blinde Lyst

Forvildet Slægt mod sit eget Bryst;
Da ryster Sjælen og vækker Aanden,
Og styrker Hjertet og ruster Haanden
Til dansk og stor og til herlig lid -
Til Danmarks Frelse i Nødens Tid!

Se note s. 556.

Den nationale vækkelse

Den nationale vækkelse var Ingemann ikke ene om at arbejde for i 1820'erne. Efter statsbankerotten i 1813 og Kielerfreden i 1814, hvor Danmark måtte afstå Norge, fulgte en periode med tilbagegang for både handel og landbrug. Da opstigningen fra dette nulpunkt efterhånden kom i gang, ydede også litteraturen sit bidrag til den folkevækkelse, der syntes fornøden. Især naturligvis Grundtvig, men også periodens andre litterater havde ligesom Ingemann et bevidst nationalt sigte med deres værker fra 1820'erne. Denne nationalromantik 516 var i høj grad inspireret af den tilsvarende tyske retning, men rigtignok med et mere afdæmpet politisk budskab. Og rammerne for politisk udfoldelse var snævre: Frederik VI's enevælde tålte endnu i 1820'erne ikke nogen offentlig debat om politisk ømtålelige emner. Ingemann har dog ikke følt rammerne trykkende. For det første var den væsentlige frihed for ham den åndelige - og den havde man efter hans mening netop under Frederik VI. Han var nemlig overbevist om kongens omsorg for nationens åndelige velfærd, og det vil i praksis sige majestætens beskyttelse af religion, kunst og videnskab, som Ingemann ved flere lejligheder har prist, mest direkte i sin tale på kongens fødselsdag i 1824. For det andet bevarede han - som næsten hele det danske samfund endnu i midten af 1820'erne - en urokkelig tillid til enevælden som den styreform, der bedst forenede kongen og folket om deres fælles opgave og ansvar: bevarelsen af folkeånden.

Denne i egentligste forstand konservative holdning genfindes klart i *Valdemar Seier*. Kirkens åndelige frihed skal respekteres af kongemagten, og det betyder i praksis, at Valdemar bør se på Guds og ikke på kronens ære. Tanken fremsættes f.eks. af Dagmar (s. 183-185), af Sunesønnerne (s. 354f. og 365-367) og ikke mindst i fremstillingen af den gamle, omsider gudfrygtige konge (s. 482 og 485). Kunsten skal kongen især ære ved at lade sig inspirere af den sande digtning. Det er først og fremmest Thorgeir Danaskjalds sang, der får Valdemar til at bejle til Dagmar, en helt igennem god handling efter romanens vurdering. I forhold til folket har kunsten to vigtige funktioner: den udtrykker folkets følelser (s. 178f. og 271), og den opflammer folket til handling for kongen (s. 436f.). Den falske kunst derimod bør naturligvis kongen såvel som folket vogte sig for. Den smigrer nemlig stoltheden og hidser sanserne (s. 162) eller ægger til splittelse mellem kongen og folket (bl.a. s. 400f.). Endelig er videnskabens rette placering eksemplificeret af historien, hvor Saxos værk tillægges væsentlig betydning for nationens selvforståelse (se åbningsscenen og s. 376f.).

Det andet grundlæggende synspunkt i Ingemanns politiske overbevisning, forholdet mellem kongen og folket, fremtræder med størst vægt i hele romanens struktur: det er kun foreningen af konge og folk, der kan bringe Danmark til en lykkelig udfoldelse. Hvor en af parterne svigter, ødelægges riget. Tanken fremgår også af talrige enkeltscener, som eksempel skal nævnes optakten til Volmarslaget, s. 362-367. Her bevirker kongemagtens tryk, at folket splittes. Denne 517 opløsning åbner for overfald af de hedenske estlændere, på én gang Guds og Danmarks fjender. Da kongen meldes falden, opløses hæren i forvirring, og først ved foreningen af Gud, konge og folk kan nationen mønstre sin styrke.

Til trods for Ingemanns understregning af folkets betydning har hans folkelighed sine meget iøjnefaldende grænser. Ingen af hovedpersonerne tilhører det brede folk, og når dette skildres, sker det som regel humoristisk (f.eks. Martin s. 78-80 og folkemængden ved Dagmars begravelse s. 272f.). Ingemann har ganske vist borgerskabets skarpe blik for de medfødte standsforskelle og ødelæggende virkning, f.eks. trues Carls og Ottos venskab af den sociale afstand mellem dem (s. 250), og romanens ideal, Dagmar, udtrykker direkte, at personlige egenskaber er vigtigere end byrd (s. 270). Men Ingemann bliver ikke af den grund demokrat. Baggrunden for hans afvisning af demokrati anes i Valdemars karakteristik af folket, der ikke ved, hvad det selv vil, og som ikke af sig selv har sans for noget højere end kødgryderne (s. 349).

Den religiøse vækkelse

Den vækkelse af samtiden, Ingemann ønskede i indledningen til *Waldemar den Store*, skulle jo ikke kun være national, for vi har ikke bare et jordisk fædreland, men først og sidst et himmelsk. Derfor er *Valdemar Seier* ikke alene et nationalt opbyggelsesskrift, men i lige så høj grad et kristeligt. Den religiøse vækkelse var i modsætning til den nationale ikke en bred strømning i 1820'erne, men Ingemann og Grundtvig følte sig på denne front som enlige kæmper. I romanens diskussioner mellem den kristne tro på den åndelige virkelighed og den skeptiske, materielt bundne fornuft afspejles Ingemanns opgør med den efter hans smag alt for rationalistisk prægede samtid. Omkring Volmarslaget, s. 357-359 og 372-374, findes de mest udførlige diskussioner om emnet, hvor Ingemann lader troen sejre. Imidlertid findes der også eksempler på, at han forklarer tilsyneladende overnaturlige fænomener: Esbern Snares død skyldes ikke ånder, men snarere Kuliemanden (s. 62ff.), Dagmar spås ikke af en havfrue, men af Helene (s. 242-244). Hyppigere og vægtigere er dog de episoder, hvor Guds indgriben skildres, uden at det overnaturlige anfægtes, bl.a. Carl og Saxo i kapellet s. 33 og Dagmars genopvækkelse s. 269-271. Den 518 rigtige holdning over for sådanne begivenheder er naturligvis tro, men en tro, der ikke har behov for den indsigt og sikkerhed, som i romanen tilbydes af astrologien (og i Ingemanns tid af den romantiske panteisme eller naturfilosofi). Den frister Kuliemanden og Helene, men afvises af Albert og Valdemar, selv om hverken de eller romanen betvivler astrologiens sandhedsværdi (s. 64-66 og 112f.). Troen skal m.a.o. være en blind tillid til Guds styrelse, meget anskueligt praktiseret af bisp Peder både på Sæbygård (s. 66f.) og på vejen til Rom (s. 220ff.). Et udtryk for Guds styrelse er også det indvortes lys eller Guds stemme i sjælen, som Hellig Anders, kong Primislaus og Dagmar anser for menneskets ubedragelige vejleder (bl.a. s. 94 og 152-154). Troen er nøje forbundet med det evighedshåb, der forsoner f.eks. Dagmar med hendes skæbne (s. 270), men også med kærligheden, som allerede her på Jorden kan virke forsonende. Det fremgår især klart af Carls og Rigmors møde med Albert s. 496-499. Håbet kan også bevirke, at den troende giver afkald på at realisere kærligheden her i livet, som når Kirstine går i kloster, men trolover sig med Otto for evigheden (s. 500). Ingemann har fra sin ungdoms fornægtelse af den fysiske kærlighed bevaret en vis svaghed for klosterlivet og cølibatet, som vanskeligt lader sig forene med den lutherdom, han dog hævdede at bekende sig til. Eksempler på denne forsagelse findes i skildringen af Andreas' sublimerede kærlighed og af grev Adolphs løfte om at gå i kloster, s. 458 og 477f. Imidlertid giver Ingemann også udtryk for en vis skepsis over for munkevæsenet: bisp Valdemar er ikke mindre hovmodig og menneskeforagtende i Lockum end på Søborg (s. 389 og 200). Med bisp Conrads dødelse af de kødelige lyster er det heller ikke meget bevendt, som bortførelseshistorien s. 306f. viser. Den samme snu klerks anløbne moral s. 136 viser ligesom Arnfreds hule skolastik s. 94f. og grev Henriks tvivlsomme brug af valfarter og relikvier s. 303 de sider af katolicismen, Ingemann måtte tage afstand fra, selv i en skildring af middelalderen. I øvrigt rammer hans kritik af religiøst misbrug ikke kun den katolske kirke; hudfletningen af hykleriet f.eks. s. 289f. har videre adresse.

519

Romanens menneskesyn

Et område, hvor Ingemann i højere grad end i den kristelige vækkelse er i samklang med den samtidige litteratur, er hans skildring af sammensatte, »interessante« personligheder. Allerede i sine ungdomsværker har han med forkærlighed tegnet ekstreme karakterer, præget af voldsomme følelsesudsving og en smertelig splittelse mellem dæmoniske tilbøjeligheder og himmelsk længsel. Sådanne skildringer findes også i *Valdemar Seier*, men i forhold til ungdomsværkerne er de afdæmpede, ligesom karaktertegningen i romanen er kendetegnet ved en vis interesse for hverdagsagtige sjælelige tilstande: personskildringen bliver noget mere nuanceret og individualiseret end tidligere, hvilket åbningsscenen, s. 9-27, rummer gode eksempler på: Saxo og Andreas fremtræder som klart forskellige og temmelig nuancerede personligheder, både ærværdige og pudsige (derimod bliver Gunner og Harpestræng ikke meget mere end skabeloner, hhv. den ivrige patriot og den indskrænkede lærde). Beskrivelsen af Andreas s. 11 giver lejlighed til at omtale endnu et generelt træk i Ingemanns (og det samtidige dramas) psykologi: det ydre afspejler på en meget enkel måde det indre, ligesom det materielle overhovedet kun er et udtryk for det åndelige. Denne idealistiske grundholdning har Ingemann altid haft, det nye er, at han interesserer sig for konkrete iagttagelser af omverdenen og finder dem værdige til at indgå i litteraturen. Som et enkelt eksempel på denne konkrete iagttagelse kan man anføre scenen, hvor Beengjerd skærer sig i fingeren ved meddelelsen om Valdemars bryllup (s. 205). Ingemann har siden fortalt, at han selv engang reagerede på lignende måde (*Tilbageblik*, s. 24).

Ingemann lader ikke sin læser være i tvivl om, hvem der er helt og hvem skurk. Især virker vel helte- og heltindeskikkelserne irriterende forenklede. Der er ikke ondt skabt i f.eks. Dagmar, og de fatale konsekvenser af hendes mangel på forståelse for mindre ophøjede skabninger som bisp Valdemar tillægger romanen ikke hende som fejl. Grev Adolphs ædelhed overgår tilsvarende de dristigste forhåbninger til

menneskenes børn, men det hører dog med til billedet af Ingemann, at hans nationalfølelse ikke hindrer ham i at tillægge en af Danmarks fjender en så smuk karakter. Mens det altså ikke er svært at finde helt »hvide« personer i *Valdemar Seier*, er det straks vanskeligere 520 at udpege helt igennem onde. Egentlig er det kun perifere personer som bisp Conrad, der udelukkende udstyres med slette træk.

Ingemanns forståelse for romanens hovedskurke er nemlig i grunden forbavsende stor. Således er grev Henrik, hvis ydre jo klart afslører hans tvivlsomme karakter, dog en modig og dygtig kriger, en stort anlagt personlighed. Han bliver forræder og mener p.gr.a. en hensynsløs og ganske ukristelig stolthedsfølelse, der ytrer sig som magtstræb og jalousi. Tilsvarende forklares romanens *femme fatale*. Helene bliver en heks, da hendes selvfølelse udarter til hovmod og hendes kærlighed dæmoniseres til lidenskab. At hun bevarer sin fascinationskraft, kan ikke undre, for Dagmars godhed og barnligt-rno-derlige kærlighed er unægtelig forsk i forhold til Helenes voldsomme følelsesudladninger. Mens bisp Valdemar er klart skurkagtig, selv om han kun ligger under for den ene af grundsynderne, nemlig magtbegær, er Beengjerd mere tvetydig. Hende karakteriserer Ingemann ganske vist i sit tidligere citerede brev til Grundtvig som Danmarks onde engel, men hun er i det færdige værk blevet mere kompliceret end som så. Vi møder hende første gang som jægerinde, og dermed er hendes maskuline karakter angivet. Hendes foragt for mænd (bortset fra den ene, hun kan se op til), hendes selvstændige vurdering af samtidens tro og endelig hendes optræden som valkyrie, understreger alt sammen hendes afstand fra 1820'ernes kvindeideal. Når hun alligevel ikke af Ingemann fordømmes til skurkerollen, skyldes det, at hun nok er fristet af de holdninger, der gør mennesket ondt, men ikke desto mindre overvinder dem. Hun er nok lidenskabeligt betaget af Valdemar, men hun kan beherske sin lidenskab, ja forædle den til kærlighed. Tilsvarende skildres hun som stolt og pragtfuld, men bag facaden viser hun sig følsom og sårbar, og hun er lige inden sin død endog moden til at blive en sand dronning, en kærlig moder for folket. Endelig må man ikke glemme, at hun trods sin maskuline fremtræden dog har flere umiskendeligt kvindelige træk: skønhed, vendefortrolighed (til Audacia) og moderglæde.

Om Valdemars udvikling, der er konstituerende for hele romanen, er der allerede sagt en del. For ham er kongegerningen for Gud og fædreland repræsenteret af det næsten broderlige forhold til Dagmar, mens Beengjerd personificerer lidenskab og ærgerrigheden - en modstilling, som Ingemann kan være blevet inspireret til af Oehlenschlägers *Hakon Jarl*, hvis Hakon kan være et forbillede for Valdemar.

521

Kongens udvikling munder ud i, at han lærer at opgive sit eget for at gå ind i den større sammenhæng: nationen og i sidste instans Guds rige. Og dette er efter Ingemanns overbevisning opgaven for ethvert menneske, som det fint og anskueligt udtrykkes i beskrivelsen af Carl s. 494f.: »Carl glemte sig selv og sine egne Bekymringer ved Tanken om Kongen og Fædrelandet. Han saae Borgerne med deres Hustruer og Børn gaae med stille Glæde i de veltilfredse Ansigter fra Høimessen i Domkirken og han kom ihu, at det var den 27de Søndag efter Trinitatis, da Evangeliet om Herrens Forklarelse paa Bjerget pleiede at synges fra Høialteret.« Længere end til denne opløftende samhørighed med den større helhed kan mennesket ikke nå i denne tilværelse, den endelige harmoni opnås først i Guds rige. Derfor må Carl efter forsoningen med grev Albert møde Otto, og hans tavse henpegen mod himlen betegner ikke kun Kirstines død, men også stedet for den endelige fred og forsoning (s. 500).

Modtagelsen

De samtidige danske anmeldelser af *Valdemar Seier* er overvejende negative. Det gælder således den anonyme omtale (af O.D. Lütken) i *Dansk Litteratur-Tidende* for 1827. Til en begyndelse udtrykker anmelderen dog sin glæde over, at Danmark endelig har fået en original historisk roman og ikke længere behøver at nøjes med de oversatte. Imidlertid ville Lütken have foretrukket netop Valdemar Sejrs tid behandlet i et episk digt, fordi det muliggør en mere romantisk og fantasifuld behandling. Personkarakteristikken er også uheldig, i mange tilfælde ganske usandsynlig. Der er for mange personer og for mange handlingstråde i romanen. Værst er dog, at det overnaturlige spiller en så stor rolle, dette er efter anmelderens mening nemlig direkte skadeligt for læserne. Trods denne betænkelighed mener Lütken dog trygt at kunne anbefale romanen, ikke mindst til de unge -af begge køn; romanens holdning er jo klart moralsk.

De forhold, Lütken roser og dadler, går igen i de fleste anmeldelser, bortset fra, at han er ene om at foretrække digtformen. I den længste og mest betydelige samtidige recension, Chr. Molbechs i *Nordisk Tidsskrift for Historie, Litteratur og Konst* fra 1828, underbygges kritikken af *Valdemar Seier* med en teori om den historiske roman 522 som genre. Teorien bygger på en analyse af Walter Scotts romaner, og i sammenligningen med dem falder Ingemann ynkeligt igennem på alle punkter. Han har ikke Scotts indsigt i

den menneskelige natur eller hans evne til at fremstille levende, individuelt tegnede personer. Ingemann giver en uoverskuelig og upoetisk fremstilling af alle de historiske fakta og personer i stedet for som Scott at forudsætte dem bekendt. Han har ikke sit britiske forbilledes sikre overblik over og forståelse for den tidsalder, han skildrer, og han er ikke i stand til at indarbejde det historiske stof i sin roman, men bliver stående ved en ophobning af kendsgerninger, der virker som et fremmedelement i fiktionen. Molbech kan endelig påpege en lang række anakronismer i *Valdemar Seier*, og hans opregning af store og små historiske fejl er siden blevet gentaget og udvidet af Ingemanns kritikere. Blandt digterens væsentlige forsyndelser kan nævnes selve Valdemars karakter: det strider mod vort kendskab til det 13. århundredes historie, at den mægtige hersker skulle være en sentimental ridder, der belevent (og kysk) hyldede det smukke køn (*Nordisk Tidsskrift...* s. 280f., 292ff.); til Molbechs mere smålige indvendinger hører f.eks. hans påtale af, at Saxo ejer en skreven samling af kæmpeviser (a.a. s. 298). På et par punkter (romanens sprog og skabelsen af en original dansk historisk roman) roser Molbech ganske vist Ingemann, men i hans vrantne og vrissende formuleringer bliver selv denne ros meget forbeholden. I det hele taget er tonen i denne anmeldelse for en moderne læser utroligt grov. Selv samtiden, der ellers var vant til skarp lud i de litterære tidsskrifter, fandt den hård. Men i de fleste tilfælde anfægtedes Molbechs vurdering ikke. Der fremkom ganske vist et par næsten helt igennem positive anmeldelser, men det var ikke i de toneangivende tidsskrifter. De udenlandske, nemlig svenske, tyske og engelske anmeldelser oversattes eller refereredes i danske tidsskrifter, og de var klart mere positive end de danske; værket blev snart oversat til disse sprog.

Anmeldelserne af *Valdemar Seier* lod efter vor målestok længe vente på sig. Romanen udkom i oktober 1826, men de tidligste anmeldelser blev først offentliggjort noget henne i det følgende år. Det betyder, at anmelderne har kendt publikums reaktion, da de skrev deres recensioner, og det nævnes i dem alle, at romanen har opnået en umådelig popularitet. Allerede i 1828 kom da også andenudgaven.

Flere af anmelderne profeterede, at *Valdemar Seiers* succes ville 523 fremkalde mange historiske romaner, og det kom til at holde stik. Blandt de mere kendte kan man nævne Carl Bernhards, H.F. Ewalds og Carit Etlars historiske romaner. Ikke mindst de sidstnævnte udkonkurrerede efterhånden Ingemanns.

Men inden det skete, var de blevet læst af mange, og i alle samfundsklasser, fra kongefamilien og nedefter. Romanerne udkom allerede fra begyndelsen af 1840'erne i meget billige udgaver, og det bevirkede sammen med lejebiblioteker og læseselskaber, at de brede lag af befolkningen fik adgang til at læse dem. I breve til Ingemann findes rørende beretninger om romanernes overvældende virkning også på meget lidt læsevante grupper af landbefolkningen, og i højskolernes folkeopdragende historieundervisning indgik Ingemanns historiske romaner langt op i tiden som en fast bestanddel. Af memoirer fremgår romanernes indflydelse også i borgerskabet, og ikke kun blandt børnene.

Det er naturligvis altid vanskeligt at måle et litterært værks betydning, men samtiden oplevede Ingemanns historiske romaner som en væsentlig forudsætning for den nationale begejstring, der prægede tiden fra 1848 til 1864. Slående beviser på Ingemanns position i folkets bevidsthed var den hyldest, han modtog ved soldaternes hjemtog i treårskrigen og ikke mindst ved sin 70-års fødselsdag i 1859. Karakteristisk for Ingemann kvitterede han for de mange tegn på folkets taknemmelighed med digtet Tanke-Telegraphdepeche (Fædrelandet den 31. Mai 1859). Her erklærer han, at han ingen fortjeneste har,

Men Krandsen skjøn og frisk og foraaragrøn
Tilhører Folkeanden, som har givet
Ham og hver Skjald, der sang om Folkelivet,
Det Stof til Sang, det Liv i Sagn og Sage,
Der laa i Folkets Sjæl fra gamle Dage.

Tekstform

Der er ikke bevaret noget manuskript til *Valdemar Seier*. Til grund for denne udgave ligger originaludgaven fra 1826, som ikke frembyder væsentlige problemer. Førsteudgaven omfatter en rettelsesliste til 1. og 2. del, der er fulgt i denne udgave. I listen nedenfor meddeles disse rettelser, for så vidt som de ikke kun griber ind over for åbenlyse 524 trykfejl. Sådanne er her rettet stiltiende, men der er ikke i øvrigt grebet ind over for originaludgavens inkonsekvens i stavemåde og tegnsætning, bortset fra at der er tilvejebragt konsekvens r.n.h.t. tre forhold: citationstegn omkring replik, tankestreger omkring indskudt anførende sætning og lille begyndelsesbogstav efter semikolon.

Rettelseslisten henviser til nærværende udgaves side- og linietal; de rettelser, der er foretaget i førsteudgavens rettelsesliste, er mærket *.

11,2

*mit > vort

12,17fn.

* Søn > Sønneseøn

13,16fn

. Lund Roskild > Lund, Roskild

21,11

gjenembladrede > gjennembladrede

21,16

*med > ved

22,10-9fn.

* tilmode: alle > tilmode. Og jeg udstrøg igjen hvad jeg havde skrevet. Alle

24,11fn.

Espern > Esbern

26,15

* Fader > Bedstefader

26,13-12fn.

* *distinctionesd*; og > *distinctiones*; dog

35,15fn.

* mange > trende

36,9

Hagbarts > Hagbarths

36,17-16fn.

6tes Knuds > 6te Knuds

37,2

* 220 > 120

37,14

* gik > og

37,14

*til > gik til

38,14fn.

til sig. »Carl > til sig.« - »Carl

46,3

* nedheiset > nedhisset

51,13fn.

. *saavel >saavel

67,7

skaffe.« »Viig > skaffe.« - »Viig

75,6fn.

* uaabned > uaabnede

76,14fn.

fast«; > fast«,

83,16

* til, takke > tiltakke

103,1

som de?« »Nei > som de?« - »Nei

104,7

Spørgmaal > Spørgsmaal

110,12

* Øxehudskappe > Oxehudskappe

110,8

n. * Øxehudskappen > Oxehudskappen

115,15

Tilled > Tillid

118,10

spærlæmmede > spærlemmede

121,9fn.

. sandt unge Herre > sandt, unge Herre

123,5

Hendrik > Henrik

137,11

* henad > samme

148,12

* sig > sit

151,4

* besindige selv, i > besindige, selv i

167,18fn.

* Slotsbroen > Skibsbroen

168,10

* udbredt, > udbredte 525

176,12-11fn.

* mig sin > sig min

182,14

* Selskab.« »Kjør > Selskab.« - »Kjør

188,12

og 1fn. Arnfeld > Arnfred

205,5fn.

mig.« »Kongen > mig.« - »Kongen

210,7fn.

saa længe.« »Jeg > saa længe.« - »Jeg

218,10fn.

* Æselsdriverne > Æseldriverne

220,13fn.

Eders > eders

223,18fn.

Inocenz > Innocenz

227,2fn.

Ven Staldbroder > Ven og Staldbroder

258,12

* hun af > hun ud af

288,4

eder > Eder

306,14fn.

Yndling > Yngling

342,9

skeet - > skeet?«

356,1-2

lide.« »Seilene > lide.« - »Seilene

358,15

hemmelighedfulde > hemmelighedsfulde

385,1

vist > vidst

386,8

hjem; > hjem,

396,3fn.

ikke? > ikke!

411,3

Lyndanissa > Lyndanisse

416,14

n. Sommeribyesgilde.« »Det > Sommeribyesgilde.« - »Det

443,1

Liv« > Liv«,

446,13

forloren« > forloren«,

454,7fn.

Salmadsfad > Saltmadsfad

470,1

til.> til,

488,2fn.

Bjergmandsdragt, > Bjergmandsdragt

500,16

Eders > eders

Romanens senere skæbne

Valdemar Seier udkom 7 gange i Ingemanns levetid. Hver gang foretog forfatteren nogle små ændringer, flest i 3. udgave fra 1841. Her kan man se, at han nogle steder retter sig efter Molbechs kritik af romanen. Der er dog kun tale om minimale ændringer, som når han erstatter Marthes »Blyants Kaabe« (s. 47 og 378) med »graa Kaabe« eller bare »Kaabe«; Molbech havde oplyst, at blyant var et meget kostbart stof, som Marthe bestemt ikke ville kunne optræde i. Derudover findes en del ændringer, som gør teksten lidt lettere at læse. Mange af de latinske udtryk i åbningsscenen bliver fjernet, enten erstattes de af danske ord, eller de bevares, men oversættes i noter. Nogle få steder tynder Ingemann også ud i de sideordnede udtryk, så f.eks. Gråbo nu kun ligger i »Gruus« og ikke mere i »Gruus og Aske« (s. 115). Denne 526 type lettelse ses i flere udgaver, ligesom Ingemann også gentagne gange griber ind over for tyske gloser, som han erstatter med danske; f.eks. rettes »Zelter« (s. 387) til »Ganger« og »Gebærder« (s. 403) til »Miner«.

En lettelse for læseren - og oplæseren - er det også, at romanen i 6. udgave bliver opdelt i kapitler. Originaludgaven er, som det ses, kun inddelt ved afsnitsstreger, som i begyndelsen er meget få, siden hyppigere. Den overordnede deling i tre bind synes rent mekanisk. Hver del svarer nogenlunde til »en almindelig bog«, men det kan have spillet ind, at nogle af Walter Scotts bøger fra første færd var delt i 3-4 små bind, en praksis, som efterhånden blev næsten obligatorisk for bedre engelske romaner (three deckers).

Efter Ingemanns død blev værket fortsat genoptrykt, som regel efter den foregående udgave, men af og til har man optaget nogle få læsemåder fra ældre udgaver, og i enkelte tilfælde har man taget en -øjensynlig helt tilfældigt valgt - tidlig udgave som forlæg. Meget langsomt ændres retskrivningen i alle disse genoptryk, så den nærmer sig samtidens.

Fra 1913 og indtil denne udgave er Ingemanns historiske romaner kun udgivet i bearbejdet form. Der foreligger følgende bearbejdelser: Erling Stensgårds (1928 og 1930), Ove Brusendorffs (1940 og 1943), Henrik Madsens (1941 og 1946), en anonym på Normanns forlag (1966) og Rolf Dorsets (1982). Endelig udkom en *Valdemar Sejr* ved Ebba Mosegård som første bog i Gyldendals lette læseserie i 1954. Dette værk ligger så langt fra Ingemanns, at de ikke med noget udbytte kan sammenholdes, og derfor indgår den ikke i omtalen af bearbejdelserne nedenfor.

Bortset fra den tydelige sammenhæng med Besættelsen er det vanskeligt at sætte udgivelsestidspunkterne i nogen indlysende sammenhæng med samtiden. Man kan heller ikke påvise nogen udvikling i holdningen til klassikerbearbejdelser, selv om bearbejdelserne repræsenterer forskellige typer.

Mindst indgribende er 1966-udgaven. Den forkorter ikke, hvad alle de andre gør, men foretager en ganske let sproglig modernisering. Den anden type repræsenteres af Brusendorff og Madsen, som begge principielt kun forkorter ved udeladelser. De bevarede afsnit, omkring to tredjedele af Ingemanns roman, udsættes altså for et minimum af indgreb. Hermed ophører også enhver lighed mellem de 527 to, for mens Brusendorffs indgreb tilsyneladende udelukkende er bestemt af, hvad der ved en første og hurtig gennemlæsning kan undværes, vidner Madsens om et grundigt arbejde med og en konsekvent holdning til værket. Den tredje type bearbejdelse er foretaget af Stensgård og Dorset. Værket forkortes her dels ved udeladelser, dels ved omskrivning af det bevarede stof. Denne omskrivning foretages imidlertid efter forskellige principper. Disse to bearbejdelser forkorter betydeligt mere end den anden type, deres omfang er ca. 40% af originalens.

Forkortelserne afviger indbyrdes i deres gengivelse af romanens indhold; interessante er i denne sammenhæng Stensgårds, Madsens og Dorsets bearbejdelser. For dem alle gælder det, at hovedpersonerne forenkles, mest markant hos Stensgård. Det er også et fællestræk, at bipersonerne reduceres eller glider helt ud, men der er ikke fuld enighed om behandlingen af de konkrete personer. Tydeligst er tendenserne hos Madsen, der helt udelader alt stof om Helene, og hos Dorset, der klart koncentrerer romanen om Valdemar som den ubestridte hovedperson. Handlingsgangen bliver behandlet principielt forskelligt. Hvor Stensgård har så godt som alle handlingsforløb med, udelader Dorset en række sidehandlinger. Det samme gør Madsen, men han adskiller sig fra Dorset ved konsekvent at forbigå ét væsentligt handlingskompleks, Helenemotivet. Det historiske stof og tidskoloritten blegner noget hos Stensgård og Dorset, men hos Madsen er det ikke karakteristisk, at specielt dette element udelades. M.h.t. det væsentligste i forfatterholdningen, den kristne tolkning af Valdemars og dermed nationens skæbne, er det derimod Madsen og Dorset, der gengiver mest loyalt, mens Stensgård nedtoner dette aspekt meget kraftigt.

Ingemanns syntaks (led- og sætningsbygning) er ret enkel. Alligevel er Stensgårds syntaktiske omformninger meget hyppige, gennemgribende og mangeartede. Dorset sætter mindre massivt ind over for syntaksen, men hans indgreb er dog mærkbare og af flere typer, mens 1966-udgaven har endnu færre ændringer og næsten kun af ledstillingen. Hos Brusendorff og Madsen er indgreb over for syntaksen meget sjældne.

Alene kan de syntaktiske omformninger ikke tjene som målestok for graden af den sproglige forenkling. Tydeligst ser man dette i Dorsets bearbejdelse, som opnår lettelsen af teksten ved simple 528 udeladelser i langt videre omfang end ved andre indgreb. Også de andre bearbejdelser benytter sig af mindre udeladelser, mest Stensgård, mindst 1966-udgaven. Hårdt går det i alle tilfælde ud over Ingemanns karakteristiske bredde i stilen.

Moderniseringen af ordforrådet gribes an på to principielt forskellige måder, ved fodnoter (hos Madsen) og ved ordudskiftninger (i alle bearbejdelserne, også Madsens). Ordudskiftningerne svækker naturligvis ligesom de øvrige indgreb i nogen grad den ingemannske stil, men i de fleste tilfælde er moderniseringerne foretaget skønsomt og med veneration for forfatterens sprog. Tættest ved Ingemanns stil ligger selvfølgelig Brusendorff, 1966-udgaven og Madsen i den nævnte rækkefølge. Dorset bevarer noget mere af den ingemannske tone end Stensgård, men begge ændrer klart stillejet i retning af det mere dagligdags.

Det er oplagt, at bearbejdelserne er foretaget med forskelligt publikum for øje. Stensgård sigter nok mod de 10-12 årige (subskribenterne på Chr. Erichsens Børneblade) og Madsen og Dorset mod de unge fra omkring 14 år. 1966-udgaven er den eneste, som klart er rettet til voksne. Om disse bearbejdelser må man sige, at de i alt væsentligt vidner om grundighed, omtanke og konsekvens, selv om man jo nok kan forbeholde sig ret til en vis skepsis over for klassikerbearbejdelser.

Litteraturliste

Om B.S. Ingemann: Valdemar Seier

P. E. Langballe: Indledning til de historiske romaner og kommentar til *Valdemar Seier* i hans udgave af værket, 1912. Indledningen giver en udmærket fremstilling af en række forhold omkring de historiske romaner og en meget knap analyse af dem. Kommentaren giver historiske oplysninger om de person- og stednavne, der forekommer i romanen.

Kjeld Galster: *Ingemanns historiske Romaner og Digte*, 1922. En grundig fremstilling af den nationalhistoriske cyklus og dens placering i Ingemanns biografi med særlig interesse for digterens arbejdsmetode.

Marita Akhøj Nielsen: Teksthistoriske og ortografiske iagttagelser i B.S. Ingemanns »Valdemar Seier«, 1826-1913, i *Danske Studier* 1986 s. 60-71. Artiklen bygger på et utrykt universitetsspeciale, hvor også bearbejdelserne er behandlet udførligt.

529

Moderne udgaver og oversættelser af den ældre litteratur, der omtales eller citeres i *Valdemar Seier*

Diplomatarium Danicum, 1. række bind 4-6 ved Niels Skyum-Nielsen, 1958-79, indeholder de bevarede dokumenter fra Valdemar II's tid (1238-49 dog endnu under udarbejdelse), som er oversat i:

Danmarks Riges Breve, 1. række bind 4-6 ved Niels Skyum-Nielsen, 1958-79.

Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene, ved Johs. Brøndum-Nielsen, Poul Johs. Jørgensen m.fl., 1933-61. Heri findes bl.a. de love, der omtales i *Valdemar Seier*, jf.:

Danmarks gamle Love paa Nutidsdansk ved Erik Kroman og Stig luul, 1945-48.

Danmarks gamle Folkeviser, ved Sv. Grundtvig, Axel Olrik, H. Grimer-Nielsen, Erik Dal, Iørn Piø, Nils Schiørring m.fl., 21966-76, er standardudgaven af folkeviserne.

Andrae Sunonis filii Hexaëmeron post M.C1. Gertz, ediderunt Sten Ebbesen et Laurentius Boethius Mortensen, 1985- (= *Corpus Philosophorum Danico-rum Medii Aevi* XI: 1-2). Jf:

Anders Sunesen: Hexaëmeron, gengivet på danske vers af H.D. Schepelern, 1985. Med en efterskrift af oversætteren og Jørgen Pedersen.

Harpestræng. Gamle danske Urtebøger, Stenbøger og Kogebøger ved Marius Kristensen, 1908-20.

Saxo: Gesta Danorum, ved J. Olrik og H. Ræder samt ordbog ved Franz Blatt, 1931-57, er standardudgaven af Saxo. Værket er oversat flere gange; den seneste udgave af Grundtvigs oversættelse er:

Saxo: Danmarks Riges Krønike; fordansket ved Nik. Fred Sev. Grundtvig, 1985-

En ny Text af Sven Aggesøns Værker... ved M.C1. Gertz, 1916, indeholder den latinske tekst af Aggesøns værker, som er oversat i:

Sven Aggesøns historiske Skrifter ved M.C1. Gertz, 21967.

Danmarks Historie, red. af Aksel E. Christensen m.fl., bind I, 1977, indeholder foruden selvfølgelig en fremstilling af bl.a. Valdemar II's regeringstid meget udførlige litteraturlister.

530

Tillæg

Ingemanns fortale til *Prinds Otto af Danmark og hans Samtid*

Som det væsentligste udtryk for Ingemanns syn på de historiske romaner skal fortalen til *Prinds Otto* aftrykkes her (s. III-XIV). Fortalen behandler de fire romaner under ét, men bygger ikke desto mindre i vid udstrækning på et brev om *Valdemar Seier*, som Ingemann i marts 1829 sendte til sin ven M.B. Nygaard (*Breve til og fra Bernh. Sev. Ingemann* ved V. Heise, 1879, s. 221-28). Formelt er dette brev et svar på nogle indvendinger mod *Valdemar Seier*, som Nygaard havde meddelt Ingemann, men egentlig forsvarer digteren sin roman også mod de kritiske anmeldelser, ikke mindst Molbechs. Tonen i fortalen er skærpet i forhold til brevet, og det skyldes sandsynligvis den litterære fejde efter Molbechs recensioner.

FORTALE

Idet jeg overleverer mine Læsere denne historiske Roman, som efter min Plan bliver min sidste Bearbejdelse i Romanform af de historiske Minder fra vor Middelalder, har jeg ikke troet det overflødigt, ved nogle forudskikkede Bemærkninger at antyde det Formaal, jeg saavel ved denne som ved mine foregaaende Skildringer af hiin Tidsalder har havt for Øie. Ved samme Leilighed tillade man mig nogle Ytringer om denne Fremstillingsart i det Hele!

Den historiske Roman anseer jeg for ligesaa gammel i Norden, som Sagadigtningen og de saakaldte Almue-Krøniker, og det har viist sig, at den frit udmalende Fortælling om historiske Personer og Begivenheder har i den forskjelligste Behandling til de forskjelligste Tider fundet en livlig Modtagelse hos enhver historisk-poetisk Nation. Den overordentlige Deeltagelse, den historiske Roman, ved nøiere at slutte sig til Naturen og Livet og grundet paa den humane Interesse for det Characteristiske i ethvert Folkeliv, har vakt i vor Tid baade i den gamle og nye Verden, har gjort den til et ikke uvigtigt Phoenomeen i de fleste Nationers nyere Litteratur.

531

I tro Forbindelse med den nationalhistoriske Aand, maatte, efter min Synsmaade, denne Litteraturgreen hos et Folk, der har en stor historisk Fortid og rige Minder at knytte sit Liv til, ei være uden Virkning paa Nationalitet og Folkeliv; men saa maatte man, uden at opoffre den poetiske Frihed, kunne lade de forgangne Tiders Charac teer udspringe af deres Hovedbegivenheder og lade hver Tidsalders Helte og virkelige Folke- Repræsentanter fremtræde som saadanne, uden at behøve at underordne det factisk Sande og Vigtige, for at fremhæve en vilkaarlig opfundet Helt, som Hovedfigur paa et Malerie med historisk Baggrund.

Paa sidstnævnte Maade havde Walter Scott vel mesterlig viist, at den historiske Roman kunde være af stor poetisk Virkning og vække en meer, end europæisk Deeltagelse; men jeg tilsigtede en national; jeg ønskede desuden at gaae min egen Vej, og jeg valgte den, jeg her har betegnet. Jeg tog historiske Hovedbegivenheder og Hovedpersoner til Forgrund, ligesom jeg i det Hele søgte at danne baade Characterer og Composition i Forhold til den historiske Betydning og i Overeensstemmelse med de overleverede Træk af Begivenhedernes virkelige Deeltagere efter Annaler, Krøniker, Sagn og de gamle Folkesange.

At en Række af Begivenheder og Characterer i det Væsentlige er factisk sand, gjør den nemlig, efter min Mening, ingenlunde upoetisk, saavist som Historien og Menneskelivet selv indeslutter poetisk Rigdom og Ideefylde. Formaaer det poetiske Øie ikke blot at vende sig indad mod Sjælens eget Væsen og dets Phoenomener, men ogsaa med Ideelivets Klarhed udad mod den store mangfoldige Verden, maa Menneskelivet gennem alle Tider deri afspeile sig i sin historiske Sammenhæng, som et sig stedse udviklende Epos og som en langt sandere Poesie, end nogen Tidsalder selv erkjender i sit Liv. Hvad der kun isoleret og for den prosaiske Beskuer synes prosaisk, plat og be-tydningsløst, maa, seet i sin Sammenhæng og i Glandsen af den Menneskelivets Idee, der stykkeviis antydes i hvert enkelt Menneske, være poetisk. Enhver Tidsalder, selv den mørkeste og elendigste, mener jeg derfor maa kunne sees med hele sit Mørke og al sin Elendighed, i et poetisk Lys, som forsoner os med dens Skygge. Hvor der er Handling, Character og Menneskeliv, er der ogsaa Poesie, ligesom enhver Natur, selv Ørkenen og Heden, har sin eiendommelige Skjønhed, som man kun i en eensidig Stemning kan være blind for.

532

At opfatte og gjengive hiin Glancis af Folkelivets Idee, som giver enhver Tidsalder med dens Begivenheder og Repræsentanter Liv og Betydning, anseer jeg for den nationalhistoriske Digtnings Opgave. Her maa poetisk Frihed i Opfindelse og Udmaling finde Sted; men derved forstaaer jeg ikke hiin vilkaarlige Idealisering, hvorved man aldeles vil omdanne - for, som man troer, at forædle - det historiske Stof og ombytte den factiske Sandhed med den æsthetiske. Ved vilkaarlig Omstøbning af det i sig selv poetiske Begivenheds-Stof taber et saadant Tidsbillede sin eiendommelige characteristiske Form og Farve; istedetfor et Gjenbillede af det Anskuede bliver det et blot Vehikel for Digterens individuelle Forestillinger om det Mulige; men den poetiske Opfattelse af det Virkelige og denne Beskuelses frie Reproduction med Liv og

Begeistring, Kjærlighed og Sandhed, mener jeg her er Hovedsagen. De ikke givne Situationer, Omstændigheder og psykologiske Motiver, hvorved den givne Hovedhandling og de derved betegnede Characterer i Digterens Sjæl annamme Liv, Farve og bestemt poetiske Skikkelser, dette Digtingens *Hvorledes* til Historiens *Hvad*, giver den historiske Digter den poetiske Frihed tilbage, og deri har han den rigeste Kilde til Opfindelse og selvstændig Digting. Herover kan han ikke komme i Strid med den alsidige Historiker med poetisk Sands, der paa sin Vei er kommen til en modsat Beskuelse, men vel med den eensidige Historiker uden poetisk Sands, der mangler Aandsbøielighed og Modtagelighed for andre Anskuelse af det historiske Liv, end sine egne. Idealiseringen bestaaer saaledes ikke her i at tillægge historiske Characterer den nyere Digtets Yndlingsideer, som Digteren jo i heelt fingerede Personer og Begivenheder altid selv kan finde Former for, men i at opfatte og gjengive med Sandhed og Liv, om end i det Farveskjær, den individuelle Synsmaade betinger, de særegne Glimt af en forbigaaende Tidsaand og det eiendommelige Billede af Folkelivets Idee i de henfarne Slægter, for hvilket de adspredte Træk af historiske Individualiteter nødvendig og naturligt maae ansees som Grundlinier.

I Overensstemmelse med dette Princip har jeg søgt at gjengive de Billeder af vor Middelalder, som jeg selv troede levende at see, saaledes som jeg saa dem, og paa den Maade, som det faldt mig naturligst og eiendommeligst, uden at lade mig forstyrre af den ubillige Fordring, at fortælle efter Andres Anskuelse eller som Lov opstillede Methode.

533

I Forbindelse med mit historiske Digt: »*Valdemar den Store og hans Mænd*,« skulde de 4 hermed sluttede Skildringer i Romanform: »*Valdemar Seier*,« »*Erik Menveds Barndom*,« »*Kong Erik og de Fredløse*,« »*Prinds Otto af Danmark og hans Samtid*,« tilligemed et endnu paatænkt Digt, maaskee i samme Form som »*Valdemar den Store*,« danne en Cyclus af historisk-poetiske Billeder, som uden Fordring paa nogen strengere kritisk-historisk Nøiagtighed, end Sagaernes og Kæmpevisernes, skulde stræbe at virke livligt paa det danske historisk-poetiske Sind. Derved kunde Digtingen maaskee ogsaa bane Veien for en tilkommende reen-historisk Skildring af vor Middelalder*. Meest skikket til fri romantisk Fortælling forekom mig denne Deel af vor Historie, som indbefatter en virkelig romantisk Tid og som af Mangel paa en levende historisk Fremstilling, uagtet al den priselige Flid, Lærdom og Kritik, man har anvendt derpaa, endnu dog for en stor Deel ligger død, dunkel og uanskelig i Annaler og Archiver. Selv Suhms store fortræffelige Værk er en Annal og et rigt Magasin af historiske Materialier, som vente paa en Bygmester. Er et livligt Tilbageblik i Tiden nødvendigt for den nationale Selvbevidsthed, som kun et anskueligt Minde om Fortiden kan fremkalde, saa maa det her tillades Phantasien at række Historien Haanden og stræbe saa godt den kan og vil, selv med lidt Egensindighed og Lune, at give de døde Slægter Livet tilbage og pege paa tilsidesatte eller halv forglemte Navne, som baade fortjene Historikerens og Folkets Opmærksomhed. For den frie Tildigting af Omstændigheder, Situationer og episodiske Opfindelser bør Digteren for Historikerens Tiltale fri at være, da Ingen er berettiget til at betragte nogen historisk Roman som en historisk Lærebog.

Mange af de ypperste Hedenoldssagn med vor store mythiske Kæmpe-Barndom havde *Øhlenschldger* og *Grundtvig* med poetisk Aand og Kraft kaldet tilbage i Nationens Erindring. De nyere Tiders Heroer staae i for stærkt historisk Daglys til at kunne forglemmes;

* En saadan vigtig Gave kan Fædrenelandet nu vente af den allerede ved sin Behandling af »Danmarks Sagnhistorie« saa fortjente *N.M. Petersen*. Paa et saadant Foretagende arbeides ogsaa med Liv og Iver af den ved sine »genealogische Tafeln« bekjendte *Dr. Francke* i Flensborg. Vigtige Bidrag til vor Middelalders Characteristik skyldte vi *Nyerup, G.L. Baden, Wedel Simonsen og Jahn* skjønksom Tak for. Saavel disse Forfatteres Oplysninger om vor Middelalders Sæder og Skikke som *Daugaards* Klosterhistorie og *Pontoppidans* Annaler har jeg ved mine Skildringer benyttet; dog Hvitfeldt og Suhm og de af disse Historikere anførte Krøniker og diplomatiske Mindesmærker have tilligemed de historiske Folkesange været mine vigtigste Kilder.

534

men med Kæmpeviserne syntes Mindet om vor romantiske Tid at ville forstumme. Her laae en stor øde Mark, skjult med Gruset af vore forsvundne Klostre og Ridderborge. I Fremdragelsen af det rige men dødt henliggende historiske Stof, som det var mit Ønske at bringe Liv i, har jeg, ifølge mit angivne Princip, ligesaa meget villet fremhæve hvad jeg kalder Begivenhedernes eller den factiske Sandheds Poesie, som Characterernes. At der gives en saadan Poesie, endog med et langt udholdende Liv, vidne Sagalitteraturen, Kæmpeviserne, Riimkrøniken og selv vore Almuekrøniker om gjennem Aarhundreder. Vil man derfor heller kalde mine historiske Romaner Krøniker, skal jeg Intet have derimod. Jeg kan ikke ønske dem noget længere og virksommere Liv, end hine Krøniker, og det skulde fornøie mig engang at see dem paa Bondens Hylde mellem Holger Danske og Carolus Magnus. Med Glæde paaskjønner jeg den Lykke, de allerede have nydt, og det Liv, hvormed de i Almindelighed ere blevne modtagne. Deri har jeg fundet tilstrækkelig Opmuntring til med Fornøielse at fortsætte disse Arbejder, hvorpaa jeg med Kjærlighed har anvendt adskillige Aar af mit Liv.

Sorøe, den 30te November 1834.
Forfatteren.

Oversigt over de historiske begivenheder i *Valdemar Seier*

Handlingen i *Valdemar Seier* begynder i 1204, to år efter kongens kroning, og slutter med et kort udblik over de sidste år af hans regeringstid, vistnok i 1230; det er lidt uklart, om Ingemann - mod historiens vidnesbyrd - har henlagt det endelige forlig med Schwerin allerede til 1227. Romanen skrider kronologisk frem og følger i store træk de historiske kendsgerninger, hvoraf her skal gives et rids.

Allerede som hertug under sin bror og forgænger Knud VI havde Valdemar foretaget væsentlige erobringer i Nordalbingien, dvs. Holsten, Stormarn, Vagrien og Ratzeburg, med byerne Lübeck og Hamborg. Hovedparten af disse områder blev efter kroningen 1202 overladt Valdemars søstersøn grev Albert af Orlamünde som len. Endvidere havde Valdemar overherredømmet over Schwerin og Mecklenburg og foretog i 1205 et vellykket fremstød i Pommern. Denne magtstilling i Nordtyskland, som dog med mellemrum anfægtedes af flere af Valdemars lensmænd, beroede på magtkampene i Tyskland, hvor Otto af den welfiske fyrsteslægt kæmpede mod den staufiske kong Philip. Valdemar støttede - som paven - klogelig den svageste part, Otto.

Landene omkring Den Finske Bugt var det andet centrum for Valdemars udenrigspolitiske interesse. Ved årlige togter arbejdede den danske konge og kirke for verdsligt og åndeligt herredømme over de hedenske ester, livlændere og kurer, oftest i samarbejde med den missionerende ridderorden Sværdridderne, men i stadig rivalisering med de tyske bispesæder.

I 1205 holdt Valdemar bryllup med den bøhmiske prinsesse Dagmar, som i 1209 fødte en søn, der blev opkaldt efter faderen. Hun døde 1212 (og altså ikke umiddelbart efter sin nedkomst). Året efter brylluppet frigav kongen biskop Valdemar, som sad fængslet efter et forsøg på at tilkæmpe sig magten i Danmark. Bispen fortsatte sin kamp mod den danske krone som ærkebisp af Bremen fra 1207, men blev allerede i 1208 sat i band, og efter en forgæves kamp mod kong Valdemar blev han nødt til at flygte til Rom.

Den danske udenrigspolitik var kun i meget begrænset omfang orienteret mod Norden; dog fik den svenske kong Sverker i 1208 dansk støtte i slaget ved Lena, hvor han blev slået af Erik, der herefter 536 tog magten i Sverige. Vistnok i 1210 giftede kong Erik sig med Valdemars søster Regitze.

Imidlertid var den tyske kong Philip død i 1208. Herved forøgedes Ottos magt skæbnsvangert, så paven i 1212 udråbte stauferen Frederik til kejser. Også den danske konge så sin fordel i at støtte Frederik. Han sluttede dog først venskabspagt med ham i 1214, da Otto havde hjulpet et danskfjendtligt forbund af nordtyske fyrster. Blandt deltagerne i forbundet var markgreven af Brandenburg, Henrik af Schwerin og ærkebisp Valdemar, som fra 1211 på ny sad i Bremen, for anden gang bandsat. I venskabspagten mellem kong Valdemar og Frederik indgik kejserens anerkendelse af alle den danske konges besiddelser i Nordtyskland. Som en reaktion herpå angreb Otto med sine allierede Danmark i 1215, men blev slået tilbage. Han mistede i de følgende år efterhånden sin magt og døde 1218. Året før var en af den danske konges mest halsstarrige fjender, ærkebisp Valdemar, omsider knækket og måtte gå i kloster.

I 1214 giftede Valdemar sig med den portugisiske prinsesse Beengjerd, med hvem han fik sønnerne Erik, Abel og Christopher, som alle siden blev konger. Kongens søn med Dagmar, Valdemar, blev i 1218 kronet i Slesvig - af den gamle konge selv, et symbol på kongens forrang over kirken. Dronning Beengjerd døde i 1221 - i barselseng.

Imidlertid var de danske militære og åndelige fremstød i Estland betydelige trods mindre tilbageskridt som opgivelsen af Øsel i 1206. I 1218 var man kommet så vidt, at man forberedte en afgørende indsats: det store Estlandskorstog med det legendariske Volmarslag ved Lyndanisse den 15. juni 1219. På denne tid havde det danske Østersøimperium nået sin største udstrækning, det omfattede faktisk hele kystlandet fra Holsten til Estland. Men denne vældige magtudfoldelse hvilede, som det skulle vise sig, på et spinkelt grundlag.

En majnat i 1223 blev den gamle og den unge Valdemar under en jagt på Lyø fanget af kongens lensmand Henrik af Schwerin. Henrik forsøgte samme efterår at afsætte fangerne til kejser Frederik for en pæn sum, hvilket dog blev forhindret, muligvis af paven. Et forslag til forlig, hvorved Danmark skulle blive et tysk len, forkastedes i 1224 af de danske stormænd. Derefter greb Albert af Orlamünde til våben, men blev besejret og fanget i slaget ved Mølne januar 1225. Da faldt de fleste af Valdemars nordtyske lensmænd fra. Efter et forlig fra 537-538 november 1225, der som det væsentligste indebar afståelsen af næsten alle de

nordtyske besiddelser, blev kongen endelig frigivet i december 1225. Den unge Valdemar blev først løsladt i foråret 1226, og om sommeren blev kongen af paven løst fra den ed til grev Henrik, hvorved han bl.a. havde svoret at afstå fra hævn. Han gik straks i gang med at vinde de frafaldne områder tilbage, og allerede i 1226 fik han tilbageerobret Ditmarsken og besejret sine fjender i en træfning ved Rendsborg. I løbet af efteråret genvandt han næsten hele Nordalbingien, og i 1227 gik han med en stor hær over Ejderen, hvor han modtog støtte fra sin søstersøn welferen Otto af Lüneborg. Men også Valdemars fjender havde nu fået samlet deres styrker, og slaget ved Bornhøved den 22. juli 1227 blev et katastrofalt dansk nederlag, hvorfra Valdemar selv, hårdt såret, undkom ved en ukendt tysk ridders hjælp. Herefter opgav kongen at generobre de tabte nordtyske områder og sluttede i løbet af de følgende år efterhånden fred med sine fjender. I 1230 indgik han forlig med Schwerin, hvor grev Henrik var død i 1228. De tre yngste kongesønner, der var indtrådt som gidsler for deres far og ældre bror, kunne så vende tilbage til Danmark Kun mod Lübeck fortsatte Valdemar - forgæves - en aggressiv politik.

I Den Finske Bugt var Danmarks stilling nok svækket, men efter en ihærdig indsats lykkedes det at bevare Estland under dansk overherredømme ved Stensbyforliget med Den Tyske Orden i 1238.

Efter den unge Valdemars død 1231 blev Erik kronet som med-konge, mens der ved forleninger sørgedes for de yngre sønner - og et par ældre, der var født uden for ægteskab - en politik, som efter Valdemars død 1241 blev skæbnsvanger, da der hurtigt udbrød tronstridigheder mellem Erik og Abel.

Valdemars indenrigspolitik var i hele hans regeringstid præget af administrative og juridiske fornyelser, der styrkede kongemagten. De mest imponerende vidnesbyrd om denne indsats, Kong Valdemars Jordebog og Jyske Lov, stammer fra hans senere år.

Personliste

Her meddeles historiske oplysninger, som er relevante for *Valdemar Seier*, om de vigtigere personer. De personer, der ikke er medtaget i 539 listen, falder i to grupper: for det første repræsentanterne for almuens, der ikke er bevidnet i historien, og for det andet standspersonerne, der er historiske, bortset fra enkelte, der kun kendes fra folkeviserne. Listen er ordnet alfabetisk efter fornavn; navnebrødre anføres i kronologisk orden. I parentes er angivet de afvigende navneformer, hvorunder personerne må søges i moderne opslagsværker som *Dansk Biografisk Leksikon*. Forkortelsen ANR betegner Abrahamson, Nyerup og Rahbek: *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen*, 1812-14; efter henvisningerne til ANR angives visernes nummer i *Danmarks gamle Folkeviser (DgF)*.

Efter personlisten bringes en stamtavle over den danske kongeslægt, for så vidt som den er relevant for *Valdemar Seier*.

Abel: dansk konge (ca. 1218-1252). Han stod bag drabet på sin bror Erik og blev konge efter ham i 1250.

Absalon: ærkebiskop af Lund, biskop af Roskilde (ca. 1128-1201). Han fik afgørende indflydelse på opbygningen af den danske kirke og kongemagt. Saxos værk er blevet til på Absalons bestilling.

Absalon Bælg: søn af Esbern Snare, død 1232. Han er kun kendt fra en arvesag med Sorø Kloster.

Adolph III: greve af Holsten, regerede 1164-1203, hvor han afstod Holsten til Valdemar II. Død 1225 på sit stamsæde Schauenburg.

Adolph IV: greve af Holsten, søn af Adolph III. Han generobrede Holsten efter Valdemar II's tilfangetagelse, men sluttede 1229 venskabsforbund med ham. Han blev munk 1239 og døde 1261.

Albert: markgreve af Brandenburg, regerede 1205-1220. Han deltog i forbundet mod Valdemar II 1214-15. Efter hans død delte sønnerne Otto og Johan hans besiddelser, og hans datter Mechtilde blev gift med Otto af Lüneburg.

Albert: greve af Orlamünde (ca. 1182-1245). Han fik 1202 Nordalbingien som len af Valdemar II og støttede kongen til sin tilfangetagelse i 1225. Efter frigivelsen fik han len på Als. I 1211 giftede han sig med Hedvig, men døde barnløs.

Alcimus: jødisk ypperstepræst ca. 160 f.Kr. Han brød sin ed til jøderne og døde under store lidelser (omtalt i en af Det gamle Testaments apokryfiske bøger, 1.Makkabæerbog 7,8-18 og 9,54-56).

Anders: lokal sjællandsk helgen, knyttet til Slagelse. Legenden fortæller, at han på et 9 dage gammelt fælled omkring vældige områder, som derfor skænkedes Slagelse by af Valdemar II. Endvidere skulle han mirakuløst være transporteret fra Joppe (Jaffa) til Hvilehøj ved Slagelse. Han døde ca. 1205.

Andreas: kammermester, egl. camerarius, skatmester. Død 1223.

Andreas (Anders) Sunesøn: ærkebisp af Lund (ca. 1167-1228). Han deltog i 540 Valdemar II's korstog i Den Finske Bugt. Han har skrevet to store digte, Hexaëmeron og det nu tabte Om de syv sakramenter, ligesom nogle hymner til jomfru Maria har været tillagt ham. Hans juridiske forfatterskab omfatter en parafrase (latinsk gengivelse) af Skånske Lov og måske nogle tillæg til denne lov.

Antiochus: syrisk konge 163-161 f.Kr., som brød sin ed til jøderne og kort efter dræbtes (jf. en af Det gamle Testaments apokryfiske bøger, 1. Makkabæerbog 6,61-7,4).

Antonius: (300-tallet) helgen, der levede som eneboer, og hvis voldsomme fristelser er legendariske.

Arnfred: en opdigtet person.

Arnold blænder (Thorvaldsson): opholdt sig hos Absalon 1167-71 og genfortalte det islandske sagnstof

Asker Ryg (Asser Rig): sjællandsk stormand, død ca. 1150. Han var far til Esbern Snare og Absalon.

Astrad Fracke: først kendt fra 1225, drost i 1230'rne.

Audacia: gift med Henrik af Schwerin, vistnok død i 1219.

Augustin: (353-430) har haft grundlæggende betydning for den kristne kirke og dens lære.

Axel: en dansk gengivelse af det bibelske navn Absalon.

Balduin: greve af Flandern, død 1205, berømt korsfarer.

Beatrix: se kejser Otto.

Beengjerd (Berengaria): dronning af Danmark 1214-1221, datter af Sanctius (Sancho) I af Portugal, søster til grev Ferdinand af Flandern. Hendes karakter kendes kun fra folkeviserne.

Bernhard af Clairvaux: (1091-1153) reformerede cistercienserordenen og fremholdt fattigdom og afholdenhed som vejen til den mystiske forening med Gud.

Bernhard: hertug af Sachsen 1180-1212, støttede bisp Valdemar mod den danske konge. Hans hustru Jutta var vistnok ligesom bispens uægte barn af Knud Magnussøn.

Bjørn Mundskjænk: nævnes i dokumenter fra 1202 til 1225.

Broder Gamling: er som Svend Starke kun kendt for tvekampen 1215.

Buris: se Kirstine.

Carl af Rise: kendes kun fra to folkeviser, ANR nr. 70 og 190 (DgF nr. 135 og 431). Identifikationen af Rise med Karise skyldes Peder Syv.

Claus (Niels, Nicolaus): greve af Halland, uægte søn af Valdemar II. Han blev gift med Ida (Oda) af Schwerin vistnok 1217 og døde 1218.

Conrad: bisp af Hildesheim 1221-1246. Han optræder som kejser Frederiks forhandler fra 1223.

Dagmar: dronning af Danmark 1205-1212, datter af Primislaus (Ottokar I Přemysl) af Bøhmen og hans forskudte hustru Adela af Meissen. Hendes karakter kendes kun fra folkeviserne.

Dan: dansk sagnkonge, den sejrige stamfader til danerne.

David: israelitisk konge ca. 1000 f.Kr. Det fortælles 1. Sam. 16, at profeten Samuel salvede ham til konge, hvorefter han trådte i kong Sauls tjeneste.

541

Ebbe Sunesøn af Knardrup: sjællandsk stormand. Han var svigerfar til kong Sverker og leder af dennes danske hjælpetropper i slaget ved Lena 1208, hvor Ebbe faldt.

Erik: konge af Sverige fra 1208, hvor han besejrede Sverker, til sin død 1216. Han giftede sig, vistnok

1210, med Regitze.

Erik IV Plovpenning: konge af Danmark 1241-1250, født 1216.

Esbem Snare: sjællandsk stormand (ca. 1127-1204). Absalons ældre bror og nære medarbejder.

Ferdinand: søn af Sanctius (Sancho) I af Portugal, greve af Flandern 1212, Beengjerds bror. Han blev fanget af den franske kong Philip ved Bouvines 1214.

Frederik II: tysk kejser (1194-1250). Fra 1210 bekæmpede han Otto; han stadfæstede 1214 Valdemar II's besiddelser i Nordtyskland, men søgte 1223 at få kongen i sin magt.

Gunner: bisp af Viborg (ca. 1152-1251). Han blev munk 1208, abbed i Øm 1216 og biskop 1222. Han har haft væsentlig del i udarbejdelsen af Jyske Lov.

Gunzelin: greve af Schwerin, regerede fra 1194 til sin død i 1221, fra ca. 1200 sammen med sin yngre bror Henrik.

Hagbarth og Signe: legendariske ulykkelige elskende, hvis historie fortælles hos Saxo og i folkevisen ANR nr. 111 (DgF nr. 20).

Harald Hildetand: dansk sagnkonge fra den hedenske tid.

Helene: datter af den svenske jarl Guttorm, gift med Esbern Snare. Hun fødte i 1205 Valdemar II sønnen Knud, men er siden vistnok flyttet til Sverige, hvor hun er begravet.

Henrik Løve: hertug af Bayern og Sachsen (1129-1195), foretog store erobringer i det hedenske Venden, men mistede siden en del af sin magt.

Henrik Borvin: vendisk fyrste, fra 1187 under dansk overherredømme, indtil han faldt fra 1223. Han døde 1227.

Henrik: greve af Schwerin. Han regerede fra ca. 1200 sammen med sin bror Gunzelin og efter dennes død 1221 alene til sin død 1228. Hans regeringstid er præget af kampen mod det danske overherredømme.

Henrik Harpestræng: læge og kannik i Roskilde, død 1244. Flere medicinske værker, både på dansk og latin, tillægges ham.

Hermand Balke: leder af Den Tyske Ordens fremstød i Estland fra 1230 til sin død i 1239.

Herodes og Pilatus: hhv. den ene af de jødiske landsfyrster og den romerske statholder. De var fjender, men blev iflg. Lk. 23,12 venner i anledning af dødsdommen over Jesus.

Honorius III: pave 1216-1227, støttede Valdemar II.

Ib Urne: er næppe en historisk person.

Ida (Oda) af Schwerin: Gunzelins datter, ikke hans søster. Hun blev ca. 1217 gift med grev Claus og fødte ham en søn, men døde allerede 1218.

Inge og Ingefrid: Asker Rygs hustru og datter, borede Svend Grathes flåde i sænk og hjalp derved Valdemar I.

Innocenz III: pave 1198-1216, støttede Valdemar II og Andreas Sunesøn.

542

Jacob Sunesøn af Mone: (død 1246) optræder i samtiden som Danmarks mægtigste mand.

Jeremias: gammeltestamentlig profet, ca. 600 f.Kr. Han spåede især magthaverne ulykke - og fik ret.

Job: hovedpersonen i Jobs Bog i Det gamle Testamente. Trods sin retfærdighed gennemgik han alskens ulykker og blev bl.a. spedalsk (Job 2,7 f.).

Johan Marskalk: søn af Esbern Snare, marsk, død 1213.

Johan Ganz: tysk lensmand, vistnok af grev Albert. Hans slot Graaboe (Grabow) blev ødelagt af greverne af Schwerin i 1208.

Johan af Brandenburg: se Albert af Brandenburg.

Justinus: latinsk historieskriver fra 2. årh. e.Kr., hvis værk er et af Saxos forbilleder.

Jutta: se Bernhard af Sachsen.

Kirstine og Buris: optræder som ulykkelige elskende i en folkevise, ANR nr. 62 (DgF nr. 126). De er begge historiske personer fra Valdemar I's tid, men kærlighedsforholdet er uhistorisk.

Kirstine af Rise: er kun kendt fra to folkeviser, ANR nr. 70 og 190 (DgF nr. 135 og 431).

Knud I den Store: konge af Danmark og England (ca. 1000-1035).

Knud II den Hellige: konge af Danmark (ca. 1040-1086), officielt udråbt til helgen 1101.

Knud Lavard: hertug af Sønderjylland (ca. 1096-1131). Han dræbtes af sin fætter Magnus, som var far til Knud III. Hans søn, Valdemar I, fik ham anerkendt som helgen 1169.

Knud III Magnussen: hyldet som konge af jyderne 1146, kæmpede mod Svend Grathe og i nogen tid mod Valdemar I. Ved »blodgildet« i Roskilde 1157 dræbtes han af Svend.

Knud VI: dansk konge 1182-1202, søn af Valdemar I. Han døde barnløs.

Kuliemanden: se Thord.

Ladislaus: hertug i Pommern, fra 1205 vistnok Valdemar II's lensmand.

Leofdagus: biskop i Ribe ca. 945. Han dyrkedes i Ribe som martyr, men blev aldrig kanoniseret.

Margaretha af Bøhmen: se Dagmar.

Mechtilde af Brandenburg: se Albert af Brandenburg.

Mistwin: polsk fyrste, der 1210 anerkendte Valdemars overhøjhed.

Nebucadneser: konge af Babylon ca. 600 f.Kr. I Dan. 4 berettes ganske uhistorisk, at kongen levede ensom og som et vildt dyr, Guds straf for hans storhedsvanvid.

Nicolaus (Niels): helgen, død 1180, begravet i St. Clemens Kirke i Århus. Valdemar II beslaglagde offergaverne til ham.

Niels: konge af Danmark, dræbtes 1134 i Slesvig af borgere fra byens gilde, som ville hævne deres beskytter Knud Lavard, hvis morder var Niels' søn.

Olaf Hvitaskjald (Thordarson): (ca. 1210-1259). Han opholdt sig 1240-41 i Danmark. Af hans værker er en grammatisk afhandling og enkelte brudstykker af digte bevaret.

543

Otto: tysk kejser (1174-1218), søn af Henrik Løve. Efter sin fjende kong Philips død giftede han sig med dennes datter Beatrix, som døde kort efter.

Otto af Lüneborg: (1204-1252) sønnesøn af Henrik Løve. 1218 arvede han Lüneborg og Braunschweig efter kejser Otto. Han støttede sin morbror Valdemar II efter 1223, men blev 1235 kejser Frederiks lensmand. Ca. 1230 giftede han sig med Mechtilde af Brandenburg.

Otto af Brandenburg: se Albert af Brandenburg.

Peder Sunesøn: (1161-1214) biskop af Roskilde, Valdemar II's nære medarbejder.

Pelagius: biskop af Alba. Han ledede 1219-21 et korstog til Ægypten, som Henrik af Schwerin deltog i.

Petrus Lombardus: (1100-tallet) skrev en højt anset teologisk lærebog, kaldet Sentensernes 4 Bøger.

Philip af Schwaben: tysk konge 1198-1208. Han kæmpede heldigt mod Otto, men blev myrdet inden den endelige sejr. Noget direkte angreb på Danmark har han ikke foretaget, men han støttede bisp Valdemar.

Philip II August: konge af Frankrig 1180-1223. I 1214 besejrede han ved Bouvines kejser Otto og grev Ferdinand. Han giftede sig i 1193 med Valdemar II's søster Ingeborg, som han dog forskød - trods pavens bandlysning.

Pilatus: se Herodes.

Regitze (Richiza): Valdemar II's søster, dronning af Sverige fra 1210, hvor hun blev gift med kong Erik. Hun døde i 1220 i Danmark.

Richard de St. Victore: fransk mystiker, død ca. 1173.

Rigmor: kendes kun fra en folkevise, ANR nr. 190 (DgF nr. 431), hvor hendes far ikke er navngivet.

Rolf Krake: dansk sagnkonge. Han fremstilles som idealet af en heltekonge, omgivet af tapre, tro kæmper, bl.a. Hjalte og Viggo.

Salomon: israelitisk konge, død 926 f.Kr., kendt såvel for sin visdom som for sine mange koner (f.eks. 1. Kong. 10,1-13 og 11,1-4).

Samuel: israelitisk profet, der ved flere lejligheder truede kong Saul med Herrens straf (f.eks. 1. Sam. 13,13f. og 15,10-29).

Saul: israelitisk konge, ca. 1000 f.Kr. Han døde ulykkelig og forladt af Gud som straf for sin ulydighed mod Herrens bud; bl.a. brød han sin ed (1. Sam. 19).

Saxo: forfatter af den danske middelalders største historie værk, *Gesta Danorum* (Danernes bedrifter). Han arbejdede for Absalon; i øvrigt ved vi intet sikkert om hans liv. Hædersnavnet *Grammaticus* stammer tidligst fra omkring 1350.

Signe: se Hagbarth.

Simej: fornem israelit, der brød sin ed til Salomon og af den grund blev henrettet (1. Kong. 2,36-46).

Skjalm Hvide: sjællandsk stormand, død ca. 1113. Han blev stamfader til Hvideslægten. Hans lig førtes af Absalon til Sorø.

Skjold: dansk sagnkonge, stamfader til kongeslægten skjoldungerne.
544

Sophia: dronning af Danmark (ca. 1141-1198). Hun var halvsøster til Knud Magnussøn og blev gift med Valdemar I.

Stephan af St. Genoveva: (1135-1203) abbed ved St. Genoveva i Paris, biskop af Tournai 1192, forfatter til juridiske og teologiske værker. Han var ven med flere danske gejstlige.

Strange Ebbesøn: er kun kendt fra to folkeviser, ANR nr. 67 og 68 (DgF nr. 132 og 133).

Suno (Sune) *Ebbesøn*: sjællandsk stormand af Hvideslægten, død 1186. Han støttede Valdemar I og siden Knud VI og er far til Andreas, Peder og deres brødre.

Sune Folkesøn: svensk stormand, død i 1240'erne. Han var gift med kong Sverkers datter. Bortførelsen kendes kun fra folkeviser, bl.a. ANR nr. 87 (DgF nr. 138).

Svend III Grathe: dansk konge 1146-1157. Han kæmpede hele sin regeringstid med Knud Magnussøn om magten, fra 1154 var også Valdemar I hans fjende. Svend døde ved slaget på Grathe Hede.

Svend Aagesen (Aggesøn): hirdmand hos Valdemar I og Knud VI. Han er forfatter til en latinsk udgave af Vederloven og til en kort Danmarkshistorie.

Svend Starke: se Broder Gamling.

Sverker: svensk konge 1196-1208. Fra 1206 kæmpede han mod Erik, 1208 tabte han slaget ved Lena, og 1210 faldt han ved Gestilren.

Theodorik: biskop i Estland fra 1210 til sin død ved Lyndanisse 1219.

Thord Knudsøn Bonde eller *Kullemanden*: er ikke nogen historisk person, men nævnes hos Huitfeldt og Suhm.

Thorgeir Danaskjald: islandsk skjald, der opholdt sig ved Valdemar II's hof og deraf fik tilnavnet Danaskjald.

Tucho (Toke): søn af Skjalm Hvide, Sorø klostrets egentlige grundlægger, død ca. 1145.

Valdemar I den Store: (1131-1182) konge af Danmark efter slaget på Grathe Hede 1157. I samarbejde med Hvideslægten, især Absalon, skaffede han landet fred indadtil og udadtil og styrkede kongemagten

betragteligt.

Valdemar: biskop af Slesvig, ærkebiskop af Bremen (1158-1236), søn af Knud Magnussøn. Hans mor er ukendt. Fra ca. 1190 blev hans liv præget af kampe mod hertug, senere kong Valdemar, kun afbrudt af fængselsopholdet i Søborg 1192-1206. Efter 1224, hvor han forgæves søgte at udnytte kongens fangenskab, faldt han dog til ro i klosteret Loccum.

Valdemar II Seier: (1170-1241) konge af Danmark fra 1202. Tilnavnet Sejr stammer først fra det 16. århundrede. Se i øvrigt den historiske oversigt ovenfor s. 535ff.

Valdemar III den Unge: (1209-1231) hyldet som konge 1214-15 og kronet 1218. Han blev fanget sammen med sin far 1223 og døde under en jagt 1231.

Valerius Maximus: latinsk historieskriver (1. årh. e.Kr.). Han har været Saxos vigtigste stilistiske forbillede.

Westhard: semigallisk leder. Han kæmpede 1204-07 sammen med Sværdridderne, men bekæmpede dernæst de kristne til 1225. Det er uhistorisk, at 545 han og Kyriawan, som var en estisk høvding, skulle have været esternes

anførere i 1219. *Vetteman* (Vedeman): dansk søkriger, som under kampen mellem Svend,

Knud og Valdemar og i Valdemar I's regeringstid kæmpede mod venderne. *Vilhelm*: (ca. 1127-1203) helgen og abbed. Vilhelm kom fra sin fødeby Paris

til Danmark som abbed for Eskilsø kloster, der flyttedes til Æbelholt. Han

blev kanoniseret 1224. *Zedechias*: israelitisk konge ca. 600 f.Kr., hvis skæbne, at se sine sønner blive dræbt og selv at blive blindet, beskrives 2. Kong. 25,1-7 og Jer. 52,1-11.

At dette var straffen for mened, fremhæves Ez. 17,15-19.

546

547

Noter

Alle oplysninger om personer skal søges i personlisten. Forkortelserne ANR og DgF er forklaret s. 539. Forkortelsen Nyerup: *Udsigt* dækker Nyerup: *Udsigt over vort Fædrelands Litteratur i Middelalderen*, 1804.

9

(Pergaments)*codex*: (lat.) håndskrift i bogform. - *Membraner*: (lat.) pergamenthåndskrifter. - *Homilier*: (gr.) prædikensamlinger. - *Missalier*: (lat.) messebøger. - *glosseret*: (gr.) forsynet med forklaringer. - *Hellebarder*: spydøkser. - *Alderdom*(*sforsker*): oldtid. - *Klerk*(edragt) : gejstlig person. - *Cistercienser*(kappe): munkeorden. - *Kannik*(*ærmer*): præst i et domkapitel.

10

Domcapitlet: det klosterlignende samfund af præster, der var knyttet til en domkirke. - *Danmarks Historie*: den såkaldte Gesta Danorum, danernes bedrifter. - *Pergaments-Justinus*: Pergamenthåndskrift af historikeren Justins værk. Håndskriftet omtales i Absalons testamente og findes nu på Det kongelige Bibliotek. - *Vitherlagsretten*: eller Vederloven, loven for kongens faste følge af krigere. - *den sjællandske Kirkeret*: overenskomst mellem biskop Absalon og den sjællandske befolkning fra 1171. - *Testamentum Dni Absolonis*: (lat., Dni betyder Domini) Hr. Absalons testamente, fra 1201, det ældste kendte testamente fra Danmark. *11 en ærlig Frende*: Ingemann har hermed tænkt på Grundtvig, hvis Saxooversættelse udkom første gang 1818-23. - *graaværk*(*sforedede*): egernskind. - *Pelt*: en slags kostbart stof

12

noctem intempestam: (lat.) den dybe nat, som er ubelejlig til aktivitet. Der er tale om et fast udtryk, der

dog ikke findes i Harpestrængcitaterne i Nyerup: *Udsigt*, som ellers er Ingemanns kilde, - *goddædige*: godgørende. - *Bernhardiner*: betegnelse for cisterciensermunkene, efter den hellige Bernhard.

13

hartad: næsten. - *lucubrationes*: (lat.) studeren ved lys.

14

Arcona: vendisk borg på Rügen, erobret af Valdemar I og Absalon 1169. - *Kæmpevise(samling)*: folkevise. - *Hexaëmeron*: (gr.) digt om de seks dage, dvs. skabelsen. - *Multum*: tætvævet, groft flonel. - *den anden Adam*: dvs. Jesus; udtrykket bygger på Rom. 5,12-21 og 1. Kor. 15,21 f. og 45-49. - *Mysterium trinitatis*: (lat.) treenighedens mysterium. - *Ingen kan ...*: let omskrevet citat fra Mt. 6,27. - *item*: (lat.) ligeledes. - *decima distinctio*: (lat.) tiende afsnit. - *Utilitas ...*: (lat.) Citat fra Andreas Sunesøns Hexaëmeron, som de følgende citater herfra hentet fra Nyerup: *Udsigt* s. 315 og 312. Oversættelserne skyldes antagelig Ingemann selv. - *billig*: rimelig.

15

Dissertation: (lat.) videnskabelig afhandling. - *Daddel*: misbilligelse. - *Prooemio*: (gr.-lat.) fortale. - *Tant*: pjat, vrøvl. - *exempli gratia*: (lat.) f.eks. - *Auspicier*: (lat.) tegn, varsler.

16

Valdemarus victoriosus: (lat.) Valdemar den sejrige. - *scolastiske*: skolastik kaldes den særligt middelalderlige teologi, hvis særkende er systematiseringen af tros lærdommene. - *idelige*: stadige.

17

Trætte: uenighed. - *Navne*: navnebroder, nemlig hellig Anders.

18

Orlog: krig. - *forgjætte*: glemme.

19

Men efterdi...: Saxos fortale til Gesta Danorum, citeret efter Vedels oversættelse 1575, s. [2].

20

Rundhed: gavmildhed - *Blodgildet i Roskild*: fest i Roskilde i 1157, hvor kong Svend dræbte kong Knud, mens Valdemar I undkom. - *laborerer*: (lat.) arbejder, specielt: tilbereder lægemidler. - *inden*: inden for. - *fortæret af Rust...*:jf.Mt. 6,19.

21

mærkelige: bemærkelsesværdige.

22

vist: bestemt, sikkert. - *Casus*: (lat.) begivenhed.

23

fast: næsten. - *Volmarstammen*: Valdemar I's slægt.

24

Spiret: scepteret. - *Hyperbolen*: (gr.) det stærke, overdrevne udtryk. - *Hunden i Fabelen ...*: Ingemann kan have kendt denne meget udbredte fabel fra Nyerup: *Almindelig Morskabslæsning...*, 1816, s. 6.

26

Refectoriet: (lat.) spisesalen.

29

baader: nytter. - *Leding*: krigstog udenlands. - *alt*: allerede.

32

Monstransen: (lat.) den beholder, hvori alterbrødet, der er forvandlet til Kristi legeme, opbevares og fremvises for menigheden.

34

forklarede: forvandlede til et overjordisk væsen. - *Valerius...*: (lat.) Valerius Maximus ved Absalon, dvs. skænket Sorø Kloster af Absalon ved testamentarisk bestemmelse. Håndskriftet gik tabt ved Universitetsbibliotekets brand i 1728.

35

Karm: lukket vogn. - *Bjærkede Kirke*: Rundkirke fra ca. 1150. Først langt senere fik kirken ved tilbygning udseende som en bispehue. Ved en restaurering i 1890-92 mistede den igen dette udseende.

36

Historie om Axeb og Esberns Fødsel: Fjenneslevlille kirkes tvillingetårn har givet anledning til det ganske uhistoriske sagn om, at Absalon og Esbern Snare var tvillinger, og at tårnene er bygget til minde om deres fødsel. Sagnet findes i Suhm: *Historie af Danmark* VI, 1793, s. 166 og er grundlaget for Oehlenschlägers De tvende Kirketaarne. - *St. Lucii velbekendte Spire*: Roskilde domkirkes skytshelgen var St. Lucius. Kirkens tvillingespir mod vest er opført 1635, mens Margrethespiret sættes til Erik af Pommerns tid

37

Axelhuus: (uhistorisk) betegnelse for Københavns borg. - *Ave Maria*: (lat.) vær hilset, Maria. Bøn til jomfru Maria, jf. Lk. 1,28. -*side*: langt nedhængende, vide.

39

Kjødmanger: slagter. - *Lægbroder*: ikke-præsteviet, tjenende munk.

549

40

Barbarisme: ulatinsk, danskpåvirket udtryk. - *hvis han ...*: referat af Harpestrængs lægebog, citeret i Nyerup: *Udsigt* s. 332f.

41

de hellige Naademidler: sakramenterne, her den sidste olie og nadveren. -*skuffende*: bedrageriske, fejlagtige.

45

Herren gav...: citat fra Jobs Bog 1,21.

46

Requiem: (lat.) messe for den døde. - *Indskrift...*: Ingemann kan have kendt denne indskrift, som stammer fra 1500-tallet, fra Erich Pontoppidan: *Annales Ecclesiæ Danicæ...* 1,1741, s. 615f.

47

Blyant: kostbart silkestof

48

udskifte: uddele. - (Barne-) *Swider*: smykker af metal.

49

Gilde(rnes): broderskab med en række økonomiske og sociale funktioner. - *Skraaherrer*: ledere; Skraa betyder vedtægt.

50

(Krigs)styr: skat.

52

Trendse: hovedtøj til hest. - *Kapsun*: grime.

53

Stallare: hofembedsmand med ansvar for kongens stalde, rejser osv.

56

fortalte: bagtalte.

57

sit halve Enkemandsstød: sin forlovedes død.

58

afsee: undvære.

60

bestaae: holde stand, klare sig.

61

mærkelig: mærkbart. - *Kolden*: koldfeber, sygdom med feberanfald vekslende med feberfri perioder.

63

konstig: kunstfærdig.

64

Helsot: dødelig sygdom.

66

vor Skjel: hvad vi har fortjent. - *den ... som er Lyset og Veien*: Jesus; hentydning til Jhs. 8,12 og 14,6.

70

canoniseret: optaget på den officielle liste over helgener. - *Regi Valdemaro Ildo familiaris*: (lat, Ildo dvs. secundo) kong Valdemar II's fortrolige. Ingemann kan have kendt betegnelsen fra Erich Pontoppidan: *Annales Ecclesiae Danicae ...*, 1,1741, s. 616.

72

at slaae en Konge ihjel: der hentydes til drabet på kong Niels 1134.

76

Sjælegave: gave, en døende giver til kirkelige formål til gavn for sin sjæls frelse.

77

løfte den første Steen ...: hentydning til Jhs. 8,7.

78

Rive: Denne (ganske uholdbare) etymologi har Ingemann sandsynligvis fra Terpager: *Ripæ Cimbricae Descriptio*, 1736, s. 4.

79

vor Fruekirke...: domkirken. - *Kosborg. Ribehuus*: Slottet skal være opført ca. 1100. Det ødelagdes i løbet af 1600-tallet. Oplysningen om navnet Kosborg findes hos Terpager s. 33.

80

Erkedegnen ...: den ledende præst og andre embedsmænd i domkapitlet. - *Regulares*: (lat.) kanniker,

der lever helt i overensstemmelse med de klosterlige regler. - *Seculares*: (lat.) kanniker, der på et eller flere punkter ikke er forpligtet af reglerne. - *alle Byens Gilder...*: gilderne optog forskellige grupper borgere, ofte fra bestemte erhverv, jf. *Terpater* s. 418ff. - *Peblinge*(gildet): de yngste elever i domskolen.

81

hvori han sædvanlig er afbildet:jf. Meno Haas' stik af Valdemar fra 1771.

550

82

Brikken: den flade træallerken.

83

Laxen ...: hentydning til Harpestrængs lægebog, citeret i Nyerup: *Udsigt* s. 331f. - *Skalda*: eller *Skáldskaparmál*, en del af Snorres Edda, som i Ingemanns kilde, Nyerup a.a. s. 93f., tillægges Snorres brodersøn Oluf Thordsen Hvitaskjald.

84

Der Ingen er...: citat fra Kong Sverker eller Slaget ved Lena, *ANR* nr. 74 (*DgF* nr. 136), ligesom det følgende citat. Fra denne vise har Ingemann også hentet Engelbrets navn.

85

Forbud: forvarsler. - *det ædle tydske Huus...*: Den Tyske Orden, en ridderorden, der blev stiftet 1198.

86

Drapa: hyldestdigt. - *Alhendt*: alhenda er det nordiske versemål, der stiller størst krav til rim: dobbelt helrim i alle linier.

87

Lade: æske. - *Voluspa*: Vølvens Spådom, digt, der fremstiller den nordiske opfattelse af verdensløbet. Romantikken, især Grundtvig, satte digtet meget højt som et af de smukkeste udtryk for nordisk hedenskab.

89

Contrafei: (fr.) portræt. - *benedidede*: (lat.) velsignede.

90

artigste: mest elskværdige, belevne.

91

in effigie: (lat.) i afbildning. - *(Æres)sold*: løn.

92

Sværdbrødrene: ridderorden, stiftet i 1202 for at omvende livlænderne ved sværdet. 1237 gik ordenen op i Den Tyske Orden.

93

Ottesangen: gudstjenesten kl. 3 om morgenen; otte, som er forskelligt fra talordet, betyder den tidlige morgen.

94

peccata venialia: (lat.) de tilgivelige synder (modsat dødssynderne). - *Selvcontemplation*: (da.-lat.) selvfordybelse, meditation. - *Det er bedre...*: citat fra 1. Kor. 7,9. - *Brynde*: sanseligt begær.

101

alle syv...: iflg. middelalderlig teologi findes 4 kardinaldyder (centrale moralske holdninger: retfærdighed, udholdenhed, mådehold og klogskab) og 3 teologiske dyder (rettet mod Gud: tro, håb og kærlighed). - *7 Helligaandsgaver*: holdninger, der karakteriserer den troende. - *8 Saligheder*: de tilstande, der

Mt. 5,3-10 prises salige.

103

Minnesange: (ty.) elskovsdigte, især troubadourdigte. - *Ginnistan*: (arab.) eventyrland.

104

som en mørk Tale...: hentydning til 1. Kor. 13,12.

106

Jeg tvætter mine Hænder: jf. Mt. 27,24. - *Broge*: Bukser. - *Plumasier*: (fr.) fjerbuske.

107

kapsune: tøjle, styre. - *Milen*: bidslet. - *Piltestreger*: drengestreger. - *spærlemmede*: spinkle. - *iv ersyg*: jaloux.

108

bestaae med: være forenelig med. - *Margarethe*: ellers kaldt Margaretha. - *Fæste*: fæstning.

111

Glaret: glasset; der menes vel en art briller (jf. s. 489), som dog først kendes fra ca. 1300. - *Tordenstene*: forsk. iøjnefaldende sten, især vættelys og forstenede søpindsvin. - *Bernsteen*: rav.

112

Løven, Los, Drage, Skaalen, Jomfruen, Skytten: betegner foruden jordiske forhold også stjernebilleder.

118 (*Mundgodts*)*bimpel*: trædunk. - *holder ad dig*: drejer til venstre.

551

120

Gravsvinet: den tagdækkede belejringsmaskine, der brugtes til at undergrave mure.

122

Prindsessen...: strofen er formentlig af Ingemann; den findes i det mindste ikke hverken i ANR eller hos Peder Syv.

124

Jorsal: Jerusalem. - *Kigindervelt*: (nedertysk: kiek in die welt) grønskolling.

126

Garderige: det russiske rige i Novgorod og Kiev. - *Paternosterbaand*: rosenkrans. - *den runde Perlehat...*: skildringen af Beengjerd følger ret nøje Meno Haas' stik af dronningen fra 1771.

132

Gaasen: dvs. Johan Ganz (ty. Gans = gås).

133

Viking(shøvding): søkriger, sørøver.

136

fraus pia: (lat.) fromt bedrag, citat fra Ovids *Metamorfoser* IX, 711. - *Indulgents*: (lat.) aflad, dvs. eftergivelse af timelige straffe for synd, både i jordelivet og i skærsilden. - *Absolution*: (lat.) syndstilgivelse, hvorved den evige straf (i Helvede) eftergives.

137

Bedækning: livvagt.

138

Sirener: (gr.) forførende kvindelige fabelvæsener.

143

Fangen Fugl...: stroferne er formentlig af Ingemann. I hvert fald findes de hverken i ANR eller hos Peder Syv. 147 *Margrethes*: oftest kaldes prinsessen Margaretha.

150

overseer: betragter med foragt eller overlegenhed. - *Ballader*: folkeviser.

151

Visen om ung Hagbart...: ANR nr. 111 (DgF nr. 20).

155

per procurationem: (lat.) ved at en stedfortræder besørger handlingen.

156

Karduan(sstøvle): fint læder. - *besynderlige*: specielle.

157

Jobspost: sørgeligt budskab, jf. Jobs Bog 1,14-19. 162 *til Trods for*: mindst så godt som.

165

forkommede: bortkomne.

166

Badskjær: barber og læge.

167

Romøe: Rømø. - *Hurren*: hurraråben.

168

helst: især.

172

Riddernovitzer: de, der forbereder sig til at blive slået til riddere. - *Kyradserne*: brystharniskerne.

177

Tillie: dansegulv; denne sidste verslinie er omdannet efter omkvædet i ANR nr. 69, Dronning Dagmar spaaes af en Havfrue (DgF nr. 42); jf. s. 244.

178

Saa drukke ...: Denne og de følgende to strofer er citeret fra ANR nr. 67, Kong Valdemars Frieri til Dronning Dagmar (DgF nr. 132).

179

Saa vel hverandre und': elsker hinanden. - *tillige*: begge parter. - *Lise*: lettelse. - *Christ signe ...*: citat fra ANR nr. 68, Dronning Dagmars Hjemfærd til Danmark (DgF nr. 133).

180

Der seiler...: omkvæd fra ANR nr. 67 (DgF nr. 132).

182

Skal Bonden ...: Stroferne er antagelig af Ingemann. De findes hverken i ANR eller hos Peder Syv. - *beder*: fanger eller dræber under jagt. - *Ploug-skatten*: den skat, der skulle betales af hver plov.

184

hvad gavnedede det os...: let omskrevet citat af Mt. 16,26.

185

Daarligheder: tåbelige eller letsindige handlinger.

552

188

den canoniske Ret: kirkens retsnormer.

189

excommunicert: udelukket af kirken.

191

(Sølv)bratsen: brystspændet. - *Livstykke*: bluse eller overdel af kjole.

193

Pasganger: adstadig hest.

194

Schawenborg: Schauenburg ved Weser var de holstenske grevers stamsæde. - *den latinske indskrift*: sandsynligvis citeret efter Erich Pontoppidan: *Den Danske Atlas...* II, 1764, s. 253. - *Vixit...*: (lat.) Aristoteles levede, og Alexander regerede, da Søborg slot blev bygget af hedninger.

199

meensvorne: som har aflagt falsk ed.

200

afsigte Verden: give afkald på alt jordisk.

201

Magt til at løse ...: den såk. nøglemagt, som iflg. katolsk lære indehaves af paven, jf. Mt. 16,19. - *som Apostelens...*: jf. Ap.G. 12,1-17. - *Indvielsens Helligdom*: præstevielsen.

205

de lykkelige Øer: udtrykket er inspireret af den græske forestilling om de saliges øer (Elysion) og/eller af Atterboms digt *Lycksalighetens Ö*, hvis første del kom i 1824. - *Breviaret*: (lat.) bønnebogen. - *Jeg drømte ...*: let ændret citat fra ANR nr. 111, Hafbur og Signe (DgF nr. 20).

206

fulde: faldt.

208

Slegfredsøn: uægte søn.

209

forede: fodrede. - *Poenitentse-(Svøbe)*: (lat.) bod.

211

jeg ryster...: hentydning til Mt. 10,14.

212

Sidebrask: lille taske ved bæltet. - *Og for hver Lok...*: let omskrevet citat fra ANR nr. 68, Dronning Dagmars Hjemfærd (DgF nr. 133).

216

Loretto: mellemitaliensk by, fra ca. 1400 et meget besøgt valfartssted p.gra. Jomfru Marias hus, der skal være bragt dertil af engle.

221

som vor Herre ...: dvs. i lignelser, jf. Mk. 4,33f. - *Cyprianus*: iflg. folketroen en djævelsk trolddomsbog.

222

forborgne: skjulte, okkulte..

223

Tonsuren: den ragede plet på issen, som er den katolske gejstligheds særkende. - *underfundige*: svigefulde.

225

den hellige Salve: olien, der bruges til bispevielsen.

226

Knud Rødnæse: kaldes ellers Kunz.

227

forstyrret: ødelagt. - *Bundsforvandte*: forbundsfælle. 229 *Infulet*: (lat.) bispehuen.

231

Christentøi: dåbsdragt.

232

hans Raad...: udtrykket bygger på Rom. 11,33. - *Belial(sbisp)*: Satan, jf. 2. Kor. 6,15. - *Philister*: israelitternes naboer og fjender. - *Lene*: i Västergotland, mellem Vänern og Vättern. - *Duft fra Libanon*: vellugt, jf. Højs. 4,11.

233

De Danske ...: citat fra ANR nr. 74, Kong Sverker eller Slaget ved Lena (*DgF* nr. 136), ligesom de følgende strofer. - *Fromme*: gavn.

234

gælde: skriger.

235

eders hellige Navnebroder: iflg. Jhs. 18,10f trak apostlen Peter til Jesu mishag sit sværd, da Jesus blev arresteret. - *snel*: hurtig. 239 *Runer...*: I den såk. 3. grammatiske afhandling fortæller Olaf Hvitaskjald 553 om Valdemars syslen med runealfabetet. Ingemann kan have sin viden fra Suhm: *Historie af Danmark IX*, 1808, s. 726.

240

lovligt: berømmeligt.

241

side: lavtliggende. - *Viserne...*: folkeviserne Rosmer Havmand, ANR nr. 31-33 (*DgF* nr. 41), Eline af Villenskov, ANR nr. 23 (*DgF* nr. 52), Elvehøj, ANR nr. 34 (*DgF* nr. 46) og Elveskud, ANR nr. 35 (*DgF* nr. 47).

242

Bonden ...: citat fra ANR nr. 23 (*DgF* nr. 52), ligesom de følgende strofer. - *agte mig paa*: iagttager mig. - *Vraa*: rum.

243

Dagmar, Dagmar...: Til denne og de følgende 4 strofer har Ingemann benyttet enkelte udtryk og linier fra ANR nr. 69, Dronning Dagmar spaaes af en Havfrue (DgF nr. 42). - *nam*: forstod.

244

hjerterlig: inderligt. - *I tør ikke græde...*: som den følgende strofe en let ændret gengivelse af ANR nr. 69 (DgF nr. 42). - *tør*: behøver. 248 *Te Deum*: (lat.) Dig, Gud (lover vi). Lovsang tillagt Ambrosius (4. årh.). 250 *Rakke*: hundehvalp. 253 *forraske*: overrumple.

257

den gamle Vise...: ANR nr. 39, Nattergalen, eller den omskabte Jomfrue (DgF nr. 57) Herfra er de to følgende strofer hentet. - *Jeg passer ei paa*: jeg bryder mig ikke om.

258

Møde: lidelse.

260

Forsag ikke: tab ikke modet.

261

Muslingekraven: krave med en påsyet muslingeskal, som blev båret af pilgrimme, der valfartede til apostlen Jakobs grav, Santiago de Compostella i Nordvestspanien.

263

uden: uden for. - *Nødekjød*: oksekød. - *Spægemed*: saltet og røget mad. Rådene er fra Harpestrængs lægebog og findes i Nyerup: *Udsigt* s. 331f.

264

drikke Jernurt paa Viin: efter Harpestræng, i Nyerup a.a. s. 332. 267 *Læst*: bibelstykke, der læses ved gudstjenesten.

269

naar Lyset...: let omskrevet citat fra ANR nr. 216, Ingerlille og Herr Tord (DgF nr.461).

270

Striger: borter, bræmmer. ·

271

Larve: skikkelse, lig. - *Ogsaa hendes Død ... Folkesang*: der menes Dronning Dagmars Død, ANR nr. 70 (DgF nr. 135), som hele den foregående skildring følger nøje.

275

Dronningholm: af denne borg er kun navnet og et voldsted ved Arresø tilbage. Anderød (for Auderød) er overtaget fra Suhm: *Historie af Danmark IX*, 1808, s. 207. - *aabenbart*: åbenlyst. - *i Rigets Acht*: uden for lovens beskyttelse.

280

Slegfredviv: elskerinde.

281

Iversyge: jalousi. - *Maag*: mand, som man ved ægteskab er blevet beslægtet med.

282

Udeladelser: udtalelser. - *fortalte*: bagtalte.

283

Laibroder(kappe): lægbroder, ikke-præsteviet, tjenende medlem af en munkeorden.

284

raade med: styre, regere med. - *den faldende Syge*: epilepsi.

554

288

annamme: tage.

292

Visen om Regnar Lodbrok: Denne vise findes ikke i ANR, men derimod i Peder Syvs viseudgave, *Et Hundrede Udvalde Danske Viser ... Forøgede med det Andet Hundrede Viser*, 1695, Fjerde Part nr. IV (DgF nr. 22).

298

en flakt Ørn: ørn med to fra hinanden vendte hoveder; detaljerne i dragten er hentet fra Meno Haas' stik, jf. s. 126.

304

Hanswurst(-Theater): navn på den stående komiske figur i middelalderlige skuespil, narre-.

305

Spitsbuber: listige bedragere.

306

Qvinden er...: let omskrevet citat fra 1. Pet. 3,7 (mildnet i den nuv. oversættelse).

307

forinden: indefra. 311 *Usurpator*: tronraner. 314 *Vivat*: (lat.) (hun) leve.

316

Det donner...: omkvædet i ANR nr. I, Turneringen (DgF nr. 7). - *donner*: dundrer. - *Ros*: stridshest.

320

alt under Solen ...: let omskrevet citat fra Præd. 1,14. - *Vee da vorde* omkvæd til ANR nr. 71, Dronning Berngerd (DgF nr. 139).

321

Skam faae ...: alternativt omkvæd til ANR nr. 71 (DgF nr. 139); meddelt i ANR's anmærkninger til visen. - *Brixen*: narresværdet. 328 *Stadinger*: beboere i byen Stade.

332

seiersælle: sejrrige. - *stampe imod Braadden*: citat fra Ap.G. 26,14. 334 *Kølv*: stridskølle. - *begav*: opgav. 336 *Vaabenpersevanter*: en herolds medhjælper. 340 *Armbøsser*: armbrøster. - *Blider*: kastemaskiner.

344

Ridderne med Blodkorset: Den Tyske Orden, hvis ordensdragt var en hvid kappe med sort kors, eller Sværdridderne, hvis ordensdragt var en hvid kappe med rødt sværd, kors og stjerne.

345

gjennemsaae: gennemskuede.

347

Ruelse: anger.

348

Lockum Kloster: cistercienserkloster ved Weserfloden.

352

Speil: agterspejl. - *Troesforvandte*: trosfæller.

353

Rhadegast: vendisk krigs- og solgud. - *Dromer*: krigsskibe (egl. fra Middelhavet). - *Knorer*: egl. handelsskibe; af Ingemann opfattet som mindre krigsskibe.

354

Min Sjæl...: let omskrevet citat fra Sal. 62,6.

355

Roergalt: spids i forstavnen til at ro fjendtlige skibe i sænk med. - *ved ham ...*: let omskrevet citat af 1. Jhs. 4,9. - *de Ugudelige ... Veien*: let omskrevet citat af Sal. 37,14. - *deres Sværd ... sønderbrydes*: let omskrevet citat af Sal. 37,15. - *de skal blive ... bort*: frit citat af Sal. 35,5. - *deres Vei... slibrig*: let omskrevet citat af Sal. 35,6. - *vor Sjæl... Herren*: fri gengivelse af Sal. 35,9.

359

et Tegn ...: spiller på legenden om kejser Konstantin den Store, der i et slag 312 så et kors på himlen og hørte en stemme sige: Ved dette tegn skal du sejre.

555

362

Kyradskrigere: svært rustede ryttere. - *Aarle om Morgen* ...: citat fra ANR nr. 71, Dronning Berngerd (DgF nr. 139), ligesom de følgende strofer.

363

vide: opfylde.

364

tør... ved: har brug for. - *Flagreled*: led af fletværk.

365

Herren staaer... Naade: citat fra 1. Pet. 5,5.

370

Moses:jf. 2. Mos. 17,8-13.

371

Dannebrog: Fra midten af 1300-tallet er dannebrog kendt som det danske rigsbanner. Den angiveligt himlesvig domkirke. - *Cruciat*: (lat.) korsbanner. - (National-) *Palladium*: beskyttende helligdom. - *Danebrogsordenen*: oprettet 1671; oprindeligt tildeltes den kun adelige, men fra 1808 kunne den erhverves af alle stænder.

375

skjønner: begynder at forstå.

377

Herren undertraadte vore Fjender: let omskrevet citat fra Sal. 60,14. - *gav dem et Banner...*: fri gengivelse af Sal. 60,6. - *hos ham... Lys*: let omskrevet citat af Sal. 36,10. - *den Stærke ...*: forkortet gengivelse af Es. 1,31.

378

Vesper: (lat.) eftermiddagsgudstjeneste. 381 *Sølvmor*: silkestof med sølvtråd.

385

Ær din Fader...: 2. Mos. 20,12 (det 4. bud). - du skal forlade...: fri gengivelse af 1. Mos. 2,24. 387 Zelter: (ty.) pasgænger, adstadig hest.

394

skuffet: bedraget.

395

Skorpionpidsken: udtrykket stammer fra 1. Kong. 12,11.

396

Laasbue: armbrøst. 400 betage: fratage.

403

Fru Merthes Kilde: omtales i Erich Pontoppidan: Den Danske Atlas... III, 1767, s. 90f. og VI, 1774, s. 388.

413

Saa rede vi...: strofen er formentlig af Ingemann, i det mindste findes den hverken i ANR eller hos Peder Syv. - den nordlige Krone: stjernebillede. - Crateret: stjernebillede.

414

Kjøgemesteren: kokken.

415

saalænge Konger...: kejser Philip havde ydmyget sig for paven på denne måde, jf. s. 263.

418

sødne: kogte. - Esau:jf. 1. Mos. 25,27-34.

419

Indtog i Jerusalem: jf. Mt. 21,1-11.

426

Uhyret.. ..-Judas, jf. Mt. 26,46-49.

439

(Læder)køllert: våbenkjortel. - (Skind)brog: bukser.

442

beskrevet: nedskrevet.

446

forloren: fortabt. - Afviser: hjørnesten, der skal hindre påkørsel af bygningen.

450

(Læder)kabuds: hue.

453

de mange Fisk...: Pontoppidan refererer anekdoten i Den Danske Atlas... 1,1763, s. 634. - Brikker: flade trætallerkener.

457

(Crystal)buddik: lille æske med låg. - Petri Lombardi scolastiske Historie: 556

S

ntensernes 4 Bøger, som bl.a. rummer frelseshistorien fra skabelsen til dommedag.

458

Seqventser: (lat.) hymner.

459

han har... Israel: citat fra 1. Sam. 11,13.

461

Hevnen hører Herren til: let omskrevet citat fra 5. Mos. 32,35 (afvigende oversat i den nuv. bibel).

463

underlige: underfulde.

465

Tak have...: som de følgende strofer citat fra ANR nr. 72, Kong Valdemars Fængsel (*DgF* nr.141). - *huld*: tro, hengiven. - *Linde*: kvindebælte.

469

i Gjerningen: faktisk, i virkeligheden.

471

Lyde: fejl.

474

Brokken: moradset, en uheldig gengivelse af det nedertyske Brook, jf. Suhm: *Historie af Danmark IX*, 1808, s. 524.

482

qvalte: pinte.

486

kullede: nøgne.

487

Nekromanter: dødemanere. - *Klodden*: sværdknoppen.

491

Din Herre ...: let omskrevet citat af Rimkrøniken, som Ingemann kan have kendt fra Suhm: *Historie af Danmark IX*, 1808, s. 724f. - *Tvedragt*: splid.

493

Møllestenen...: jf. Mt. 18,6. 495 *Herrens Forklarelse ...*: Mt. 17,1-9, der fortæller, hvordan Jesus omstråledes af himmelsk glans. 499 *Margaretha*: ellers kaldt Margrethe. 515 De sidste ti linier hænger således sammen: I gamle åndekæmper, lys for os! og hvis fødelandet blunder og slægten raser, ryst da vor sjæl... og udrust vor hånd til dansk bedrift og Danmarks frelse! (*ryster* osv. er den forældede flertalsform af bydemåden).